

פסקים והלכות

מאת הרב יוסף אביטבול שליט"א מח"ס שערי יוסף

מדריך מעשי לקניית ארבעת המינים

[עם שימת ההבדלים לבני ספרד ולבני אשכנז, מתוך הספר שערי יוסף הלכות ארבעת המינים]

ו. שהעלים אינם נופלים, כלפי מטה, והידור מצוה שהעלים יהיו סמוכים אחד לשני.

ז. שאינו יבש, ואין העלה האמצעי יבש, [מדינא] ואם העלים העליונים אינם שרופים מהשמש אינו פסול, אך הידור מצוה לקחת לולב שעליו אינם שרופים, ולפעמים הלולב מתעפש מחמת שלא אוחסן כראוי ואינו מהודר.

ח. לולב שיש בראשו קענפי"ל [-מכופף בתשעים מעלות] אף שכשר לכתחילה, אך הידור מצוה לכתחילה לקחת לולב שאין בראשו קענפי"ל.

ט. שתהיה השדרה שיעור ד' טפחים 40 ס"מ [והידור מצוה זה אלי ואנוהו בלולב גבוה וארוך]. והידור מצוה שיהיה מכוסה הלולב בעלים שיעור 40 ס"מ.

י. זן הלולב, מעץ דקל, כגון זן דרי, ולא קנרי. [ונתבאר בארוכה להלן, כיצד לבדוק שהלולב אינו קנרי].

הדס

א. זן ההדס, צריך שיהיה מוסמך. עם כשרות שאינו מורכב, ורבים מהדרים לקחת הדס צפתי שעליו נאים וחזקים.

ב. שילוש ההדס בעלה, יצא באותו גבוה, ורבים מקילים שכל שיש חוט המקיף עובי של חוט תפירה אף בבליטה, הרי הוא נחשב אותו שילוש. [ואינו בכלל הדס שוטה שפסול].

ג. שההדס יהיה ברובו עלים. והידור א' א' שיהיה כל ההדס עלים, ואם חסר אפילו עלה אחת, יש בזה מקח טעות, [ואם כתוב על ההדס חז"א או מהודר א' א' - ברמה גבוהה, צריך שיהיה עלים אף כשיעור חז"א].

ד. שהשילוש יהיה רצוף מלמעלה למטה. אך מעיקר הדין כל שיש שלושה טפחים משולשים, אם הם לא ברצף ההדס כשר לכתחילה.

ה. שהעלים מכסים את העץ/גזע. כלפי פנים, כמו בהדס צפתי, [ולא בהדס תימני שעליו פונים כלפי חוץ].

ו. עלים לא רחבים. ולא יהיו קטנים יותר מ2 ס"מ. ואם רחב כשיעור ציפורן אגודל. אם קטן מידי כשר, אך אינו לכתחילה, וזה אלי ואנוהו.

ז. ההדס יהיה גבוה 30 ס"מ, ומשערים קצת לפני תחילת העלים למטה עד סוף העץ למעלה, בלי העלים העליונים שעוברים את העץ.

הרבה מהשאלות בזמנינו בהלכות ארבעת המינים, אינם על פסולים, או אם הד' מינים כשרים לברכה, [שאינן בהם חששות, ובודאי שיש לקנות רק במקום שמוכרים את הד' מינים עם כשרות מוסמכת ומוכרת] אלא השאלות הן מדיני מקח טעות ואונאה, שמוכרים אתרוג במאות ש"ח בהידור א' א', ואינו הידור א' א', [והדברים משתנים בין מכירה למכירה לפי קריטריוני נותני הכשרות].

ויש בזה ג' חילוקים, שנתבארו בתוך הדברים, יש לעיכובא, יש לכתחילה, יש הידור מצוה.

וסדר דרגות בהידורים מה עדיף על מה, יש בזה הרבה כללים, וכל אתרוג או לולב, מה מדינא, ומה הידור מצוה, ומה לכתחילה שצריך להקפיד בזה.

ולמעשה בכל מין מד' המינים, מצינו עשרה דינים והידורים, שיש לבדוק בקניית ארבעת המינים אף שקונה עם כשרות או באריזה סגורה, צריך לבדוקם, ובכל ספק יש להראות למורה הוראה.

לולב

א. ראש הלולב העלה האמצעי נקרא תיומת, וצריך לבדוק שלא נחלק לשנים יותר מטפח, והידור מצוה שלא נחלק אף כל שהוא, ואם התיומת נחלקה הלולב פסול, **ומהודר א' א'** שיש תיומת אחת. [הדרך לזהות את התיומת א' שהשדרה ירוקה כמו כל העלים, והעלה התיומת הוא בצבע ירוק יותר חזק משאר העלים, ב' הוא ישר ואינו פונה לצדדים].

ב. לולב עם קורא - בני ספרד מקפידים לקחת אותו לכתחילה, אך צריך לראות מה נמצא מתחת הקורא, ולכן יש לקחת קורא רך ולא קורה קשה שאינה נופלת, בלולבים מזן דרי ברובא דרובא מהלולבים, אע"פ שהקורה נופלת התיומת נשארת שלימה. [אך בסוגים אחרים, הידור, עלריש, 50 אחוז לאחר שהקורה נופלת הלולב נפתח, ויכול להיות שיש מתחת הקורא הימק, אך רבים מבני ספרד מקילים כיון שהרגע זה סגור, וכתבאר בשערי יוסף ארבעת המינים].

ג. צריך לבדוק את הלולב שאין בו הימק, שנחלקו העלים והתרחקו עד שעומדים ראשיהם כפופים ומרוחקים זה מזה ונראים כשנים כגון Y או V, שהוא פוסל בכל שהוא, [ולפעמים יש לבדוק את הלולב רק ע"י בקי מהו הימק].

ד. צריך להסתכל שאינו נקטם העלה העליון של הלולב. ויש מהדרים שלא יהא נקטם בכל שהוא אפילו שאינו ניכר לעין להדיא, ואפשר לבדוק זאת על פי הגומות שבראש העלים לבקיאם בדבר, [אך אם נקטם הקוץ שמעל הלולב, מעיקר הדין כשר, ויש מחמירים בזה. והידור מצוה שלא יקטם הקוץ, אך צריך להזהר שמצוי שהקוץ נקטם וביחד עמו גם חלק מהעלה].

ה. לראות שהלולב ישר, ואינו עקום, [לצדדיו, כמגל, שפסול. ואינו מצוין והידור מצוה שאין שום עקימומת בלולב.

- ח. לבדוק שההדס אינו יבש. ושיהיו העלים לחים וירוקים בלא שום יבשות.
- ט. שלא נקטם הענף העליון של ההדס, ואם נקטם פסול. [ויש מכשירים].
- י. שלא יהיה בהדס ענפים או עלים מיותרים, משום זה אלי ואנוהו. [ויש אופנים שפוסל בענבים שחורות ואדומות].

ערבה

- א. הידור מצוה ערבות שגדלות על הנחל. כגון על הירדן או על נחלים ברמת הגולן עם כשרות, [שאינם צפצפה]. אך אף ערבות שאינם גדלות על הנחל כשרות לכתחילה.
- ב. עלה משוך כנחל. שהעלים יהיו ארוכים וצרים, ולא רחבים. [והידור מצוה שעלי ערבה לא יהיו משוכים כלפי מטה, אך נהגו להקל בזה, כיון שזהו דרך גידול ערבה].
- ג. פיה חלק, ולא יהיה פגום, אך מה שמצוי בזמנינו ערבות שיש בו תלמים/שיניים קטנות, אע"פ שדומה למגל, אם יש בהם את שאר סימני הערבה, הערבות כשרות. ולכן רבים נוהגים שערבה זו כשרה לכתחילה. אך רבים מהדרים משום הידור מצוה לקחת ערבות שפיהן חלק לגמרי.
- ד. קנה אדום, מה שמצוי היום הרבה ערבות שאין הקנה שלה האדום, הערבה כשרה, ואע"פ שעכשיו היא ירוקה, מ"מ אם היא היתה ממשיכה להיות בשמש הקנה שלה היה אדום.
- ה. שלא יהיה נקטם ראשה דהיינו ראש הענף העליון פסולה.
- ו. לבלוב, רבים מהדרין לקחת ערבה עם לבלוב, כיון שבערבה רגילה יכול להיות שנפל ראשה משא"כ שיש בערבה לבלוב ידוע בודאי שלא נקטם ראשה. [אך אם נפל הבלוב הערבה פסולה].
- ז. שלא נשרו רוב עליה, וכשר לכתחילה, והידור מצוה שלא נשר שום עלה.
- ח. שלא תהיה יבשה ברוב העלים אף מעופשת או שיש בה כתמים חומים או שחורים, מחמת הריסוס או מחלת צמחים, הערבה כשרה, אך הידור מצוה "זה אלי ואנוהו", יש לקחת ערבה נקייה.
- ט. אין ענפים קטנים שיוצאים מהערבה.

י. גודל הערבה 30 ס"מ, ומודדים את הג' טפחים מהעץ שמתחת העלה התחתון עד למעלה בלא העלים העליונים.

אתרוג

חלק א' בצבע האתרוג

הידור מצוה [מהודר א' א'] לקחת אתרוג ללא נקודות כלל. אך אינו מצוי אתרוגים כאלו בסכום מוזל לכולם, וצריך לדעת מה פסול מעיקר הדין, ומה חומרא, שצריך להחמיר בה, מחמת שנחלקו בזה הפוסקים, ומה הידור מצוה. **ובנקיין האתרוג שאין בו שום נקודה, יש להקפיד ביותר, שלפעמים הנקודה פוסלת מדינא, מאשר בצורת האתרוג.**

- א. אין נקודות שחורות, ואם יש בו נקודות שחורות, שפוסלות.
1. בחוטם פסול.
 2. מתחת החוטם האתרוג, כשר, ואם יש שתי נקודות נפרדות, לכתחילה פוסלים.

3. אם יש נקודות ברוב האתרוג אף בצד אחד, הרי הוא שינוי מראה ופסול.
4. בפיטם פסול. אף נקודה אחת.
5. שושנתא אף כמה נקודות כשר.
6. עוקץ כשר.
7. נקודה שחורה מעל בלעטלך, באופנים שני"ל, דינה כנקודה שחורה שפסול, ויש שהסתפקו בזה אם כשר.

נקודות שחורות שפוסלת בב' תנאים, א. שניכרות לעין שמחזיקים את האתרוג ביד והיא ניכרת, ולא ניכרת רק בזכוכית מגדלת.

ב. שהנקודה השחורה היא חלק מהאתרוג ולא מדבר חיצוני כגון מריסוס או פטריות או פריחה וכדו'. ואין צריך להורידם, אם הן נראות שהם חיצוניות, [מעיקר הדין, אבל לכתחילה יש להורידם משום זה אלי ואנוהו].

אבל אם הם פנימיות או כשיש **ספק אם הם פנימיות והם מתחת השכבה הדקה של האתרוג**, דינם ככל נקודות שחורות, ולפעמים הם גם מחסרות את האתרוג, [כגון ע"י ריסוס או מקוצים או כירסום בעלי חיים], ויש בזה הרבה פרטים, ובכל ספק יש להראות למורה הוראה.

- א. שאין בו נקודות חומות, שדומות לשחור, אך אם יש נקודות חומות בהירות כשרות, [ויש מורי הוראה שמחשיבים ככשר א' א']. אם הנקודות חומות כהות, לכתחילה מחמירים בזה, אך תלוי איך היא נראית, וממה היא עשויה, ויש להראות למורה הוראה.
- ב. שאין בלעטלך באתרוג שגבוהים מהאתרוג ע"י משוש היד, ובדרך כלל אינו מצוי, [ולכן יש שהורו שאין צריך לבדוק את הבלעטלך (הגרנ"ק) ויש שהקילו בהכל], אך למעשה ישנם שהם גבוהים וצריך לבדוק בהרגשת היד אם הוא גבוה. אך אם יש בלעטלך שאינם גבוהים, אינם פסולים, **והידור מצוה שאין בכלל בלעטלך**, ויש להראות למורה הוראה.
- ג. שריטות או גלדים שנעשו ע"י קוץ והגלידו בבשר האתרוג, אינם פסולים אך האתרוג אינו מהודר.
- ד. נקודות לבנות בצבע לבן, פסולות, אך נקודות לבנות מאבקה או קורים כשרות כיון שהם חיצוניות.
- ה. שאין בו סימנים לבנים מטריפס, אך מעיקר הדין אינו פוסל משום שינוי מראה או משום חסר. [אלא א"כ הוא לבן גדול].

חלק ב' בצורת האתרוג

שלא יהיה עגול ככדור. והידור מצוה שיהיה לו צורה יפה, א. בנוי כמגדל, וצורתו נאה, ב. שיהיה העוקץ שקוע, ג. שהעוקץ של האתרוג יהיה מכוון כנגד פיטמת האתרוג. [תפארת ישראל, והו"ד בחיים וברכה (סקס"ה), אמנם מעיקר הדין אינם נפסלים, וכן מבואר בב"י (ריש סימן תרמ"ח) שפסול כפוף אינו באתרוג ורק בלולב]. הידור מצוה לקחת לכתחילה אתרוג בצבע צהוב, והידור מצוה שיהיה נקי מכל גוון ירוק, אך יש מהדרים על פי הקבלה לקחת אתרוג ירוק. [אך ירוק ככרתי פסול].

חלק ג' זן האתרוג

זן האתרוג, שלא יהיה מורכב, למעשה בני אשכנז: מקפידים לכתחילה לקחת אתרוג מזן חזו"א. ויש שנוטלים תימני כיון שיש לו מסורת, **ובני ספרד:** הרבה מקפידים לקחת אתרוג תימני, כיון שיש לו יחוס, וגדל בארץ ישראל, והרבה גם נוהגים לכתחילה לקחת אתרוג ממרוקו, אך צריך להקפיד לקחת אתרוג עם כשרות

מוסמכת. [שאין בו הרכבות, והינדוסים כמצוי אף מזנים אחרים]. **וכל אחד יעשה כמסורת אבותיו.**

חלק ד' שלא חסר באתרוג

שהאתרוג אינו חסר והעוקץ קיים. [וכמו שיתבאר פרטי הדינים להלן] ושהפיטם לא נפל, אך אתרוג בלא פיטם כגון אתרוג תימני, שגדל כך כשר לכתחילה, ויש רבים מהדרים לכתחילה לקחת אתרוג עם פיטם.

חלק ה' גודל האתרוג

יש להקפיד בגודל האתרוג שיהיה 100 סמ"ק, ויש הידור באתרוג גדול, ובפרט שמצוי שאח"כ האתרוג מצטמק, [וכמו שיתבאר פרטי הדינים להלן].

דיני ארבעת המינים בשאר ימים והשנה שיום א' דסוכות דחל בשבת נטילת לולב בשבת

אין נוטלין לולב בשבת, גזירה שמא יעברנו ד' אמות ברה"ר, ולכן אף בשנה שיו"ט א' של סוכות חל ביום ראשון, אין נוטלים לולב, שמא יעברנו ד' אמות ברה"ר וילך ללמוד אצל הבקי כיצד לנענעו או ברכתו (שו"ע סי' תרנ"ח ס"א וס"ב ומשנ"ב שם סק"ב ושער הציון שם סק"א). ונוטלים לולב ביום השני. (שו"ע סי' תרס"ב ס"ב ומשנ"ב שם סק"ג).

הפסולים שפסולים רק ביום הראשון

וכיון שאין נוטלין לולב ביום הראשון שהוא מדאורייתא, ונוטלים לולב רק ביום א' של חול המועד, בשנה זו חובב ד' מינים רק מדרבנן. (סוכה דף מא ע"א, שו"ע סי' תרנ"ח).

וכיון שד' מינים מדרבנן, יש כמה פסולים שפסולים רק ביום הראשון שהם מדאורייתא. ולא בשאר ימים ויש פסולים שהם מחלוקת.

א. חסר - חסר פסול רק ביום הראשון, שנאמר בו "ולקחתם לכם ביום הראשון". (שו"ע סי' תרמ"ט ס"ו), ומ"מ טוב להדר ולקחת אתרוג שלם אף בשאר הימים. [מכמה טעמים, א]. זה אלי ואנוהו, כמ"ש במאירי בסוכה (דף לו ע"ב) ובמגן אבות (ענין כ"א ד"ה עוד ראיתי) ובשו"ת הראב"ד תמים דעים (סימן רל"ג) וכ"כ בביכורי יעקב (סי' תרמ"ט סקל"ט), ובכה"ח (סי' תרמ"ט סקנ"ז) ובמקראי קודש (סוכות ח"ב סי' כ"ו) ובחזו"ע (ד' מינים עמ' שלג) ובשלמי תודה (סוכות סי' נ"ד). **ב.** בספר ארבעת המינים כתב בשם הגה"ק רבי זלמן לעווי זצ"ל שאין לקנות אתרוג חסר בשנה שחל יום א' משום צפייה לישועה, ומהרה יבנה המקדש, **ג.** כיון שיש שנוסעים לכותל המערבי וראוי להקפיד את כל החומרות של היום הראשון לשיטת הרמב"ם בפירוש המשניות (סוכה פ"ג משנה י"ב) שמצוות הנטילה במקדש כל שבעה אלא אף בכל ירושלים הוא מדאורייתא, כיון שקדושה ראשונה לא בטלה (עי' רמב"ם פ"ו מהל' בית הבחירה ה"ד) וכן העיר הגרש"י זלזניק בלוח אר"י, וכן כתב לעור בשו"ת אור לציון (ח"ד פרק לז בביאורים לתשובה ח') שמי שנוסע לכותל המערבי שיזהר בכל הד' מינים שיהיו כשרים ליום הראשון.

ולכן שקונים אתרוג אם יש אתרוג מהודר ויש בו חסר, ויש אתרוג מהודר שאין בו חסר, עדיף לקנות את האתרוג המהודר שאין בו חסר. [ובפרט שהרבה מההידורים אינם מעכבים אף השנה וכמו שיתבאר להלן], אמנם נראה שאם הוא ספק חסר או שאינו ניכר לעין החסר, כיון שאינו נראה לעין רק בהתבוננות מעיקר הדין

אינו פסול כלל [רע"א בכתבים (סוף דרוש וחיזוש)], ולפי"ז חסר שניכר רק בזכוכית מגדלת, אין לחוש בזה לחסר שחג הסוכות חל בשבת. [ואף אם נוסע לכותל המערבי אינו פסול, ובפרט שי"א שאף אם נוסע לכותל המערבי בשאר ימים אי"צ להקפיד שיהיה הנטילה מדאורייתא, וכמ"ש בהגהות ברוך טעם על הטורי אבן ר"ה דף ל' ע"א ובחידושי רבי מאיר שמחה סוכה ריש פרק ד' שאף לדעת הרמב"ם אינו אלא נוהג אלא מדרבנן, ונתבאר במק"א בארוכה].

ב. הדר - פסול הדר באתרוג ובד' מינים, לדעת השו"ע פסול רק ביום הראשון (שו"ע סי' תרמ"ט ס"ה) ולדעת הרמ"א (שם סי' תרמ"ח ס"א) פסול אף בשאר ימים, ואף לבני ספרד לכתחילה יש להחמיר ולצאת לכתחילה. [וכמו שכתב הראב"ד בשו"ת תמים דעים (סי' רכ"ז) ובשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סי' לו אות ב'), ובכה"ח (סי' תרמ"ט סקנ"ז) כתב שלכתחילה יש לצאת לכתחילה שאין בו פסול הדר].

ג. לכם - פסולי לכם של גזול ושאל פסולים רק ביום הראשון, (שו"ע סי' תרמ"ט ס"ה) ומ"מ בלולב גזול, אסור לברך עליו משום בוצע בדרך ניאץ ה' (משנ"ב שם סקל"א) אך לבני אשכנז שבגזול פסול משום מצוה הבאה בעבירה. (רמ"א שם).

ד. גזול - לדעת השו"ע פסול גזול כשר בשאר ימים, (שו"ע סימן תרמ"ט ס"ה) ולדעת הרמ"א פסול אף בשאר ימים מצוה הבאה בעבירה (רמ"א שם, ומשנ"ב שם סקל"ב). ואם בדרך עליו יחזור ויטול אחר, אבל לא יחזור ויברך משום סב"ל. (שער הציון שם סקכ"ח).

ה. שאול - פסול שאול פסול רק ביום הראשון, ובשאר הימים כשר (רמ"א שם) ויכול לברך עליו, ולכן **א.** יכול לקנות את הד' מינים אף בהקפה, אף לדעת המחמירים וכנ"ל, **ב.** יכול להקנות לולבו לבנו הקטן לפני שיצא בו יד"ח. (עי' שו"ע סי' תרנ"ח ס"ו). אך יש מקפידים שאף בשאר ימים לא יקנה לולבו אלא יתן לו רשות להשתמש, כיון שאין לו דעת מקנה, אין דעת לקטן אף להשתמש בשלו ונחשב גזול. (ע"פ החזו"א אה"ע סי' עד סק"ח). אמנם לדעת השו"ע גזול כשר בשאר ימים. [ואף דברי החזו"א חידוש, ובפרט שניחא ליה לקטן, ועי' שו"ת אג"מ חאו"ח ח"א סי' קצ]. **ג.** לקחת ד' מינים של חברו ללא רשות, שידנו כשואל, שמותר בשאר ימים. (עי' משנ"ב סי' תרמ"ט סקל"ד).

ולהלן פרטי הדינים שאינם פסולים [או שנחלקו בהם הפוסקים אם פוסלים] בשאר ימים, כתבנו הדוגמאות המצויות בזמנינו, [ואף שלכתחילה ראוי להחמיר, ברוב המקרים וכמו שיתבאר להלן, מ"מ נפק"מ לדעת בשעת הדחק אם נפסל או שקנה בטעות פסול, שיכול לצאת בו יד"ח ולברך עליו].

ניקב - כל פסולי הניקב, ואף שמגיע עד חדרי הזרע מעיקר הדין כשרים.

נקלף - כל פסולי הנקלף, כשרים.

בחסר החוטם - כשר בשאר הימים, לכו"ע, [ואף לדעת הרמ"א שבהדר פסול, מ"מ כתב בחזו"א (או"ח סי' קמ"ז סק"ה ד"ה בשאר) כיון שיש ספק אם פסול משום הדר או משום חסר, ואף אם פסול משום הדר, שמא הלכה כדעת הרמב"ם שפסול רק ביום הראשון, ובשלמי תודה (סוכות סי' נ"ד) ובשו"ת אול"צ (ח"ד פרק לו תשובה א')].

ניטל העוקץ - פסולו משום חסר וכשר בשאר הימים (רמ"א סי' תרמ"ט ס"ה ומשנ"ב שם סקל"ה). ומ"מ לכתחילה אם יש להחמיר. (עי' משנ"ב שם, ובהלכה הבאה).

ניטלה פטמתו - לבני ספרד: כשר מעיקר הדין, ולבני אשכנז: לכתחילה יש להחמיר שפסול, ובדיעבד כשאין אחר יכול ליטלו בלא ברכה, [ברמ"א (סי' תרמ"ט ס"ה) כתב שפסולו משום חסר, וכשר בשאר הימים, אמנם במג"א (שם סק"ז) שפסול משום הדר, ולפי"ז תליא במח' השו"ע והרמ"א, ולדעת הרמ"א פסול, וכתב בא"ר שאין אחר יכול

סקי"א) ולפי"ז בשאר ימים כשר לשו"ע, וכן נפסק"מ בנסדר כהימנך (עי' מג"א סי' תרמ"ז ס"ז) להקל].

ד. לולב יבש [ככל דיני יבש שיתבארו להלן], לכתחילה יש מחמירים שפסול אף בשאר ימים, [לדעת החזו"א (או"ח סי' קמ"ה סקי"א) פסול משום הדר, ולפי"ז לדעת השו"ע הכשר, אמנם לפי מש"כ בשער הציון (סי' תרמ"ט סקנ"ג) שבירושלמי (סוכה פ"ג ה"א) איתא שהטעם הוא משום לא המתים יהללו י-ה, ולפי"ז פסול אף בשאר ימים].

ה. הדס שוטה - כיון שאינו משולש אינו נקרא ענף עץ אבות ופסול אף בכל הימים. (שו"ע סי' תרמ"ו ס"ג ומשנ"ב שם סקי"ג).

ו. הדס שנשרו רוב עליו, אינו בכלל ענף עץ אבות, ופסול אף בכל הימים. (שו"ע שם ס"ד, ומשנ"ב שם סקי"ז).

ז. ערבה שנשרו רוב עליה, כיון שפסולה שאין שמו עליה, פסולה כל שבעה, ובשעת הדחק שאין לו ערבה אחרת יש מקילים לדעת השו"ע כיון שפסולו משום הדר, כשר בשאר הימים, (עי' משנ"ב סי' תרמ"ז סקי"ז ושער הציון סקי"א).

ח. אתרוג טבל וערלה פסול בשאר ימים. (עי' שו"ע סי' תרמ"ט ס"ה ומשנ"ב שם סקמ"ה).

דיני מוקצה בד' מינים

לולב דינו כמוקצה מחמת גופו, כיון שאין עליו תורת כלי, (רמ"א סי' תרנ"ח ס"ב ומשנ"ב סי' שח סקכ"ה) ואם הוא לולב יקר ומקפיד עליו דינו כמוקצה מחמת חסרון כיס.

ערבה דינה כמוקצה מחמת גופו, כיון שאין עליה תורת כלי, ואין ראווה לשם תשמיש, [ע"פ דברי הרמ"א בלולב, וכ"כ במשנ"ב (שם סק"ב)].

הדס דינה כמוקצה מחמת גופו, (משנ"ב שם) ואף שיכול להריח בהדס, כיון שעדיין לא הוקצה למצוותו, מ"מ כיון שמקפיד על השילוש של ההדס שלא ייהרס דינו כמוקצה מחמת גופו (הגר"ש"א והו"ד בשלמי יהודה פ"א סמ"ז).

אתרוג מותר בטלטול בשבת כשחל יו"ט א' דיו"ט סוכות בשבת, כיון שעדיין לא הוקצה למצוותו, (רמ"א שם) ומותר וראוי להריח עליו, ולכן אינו מוקצה, (משנ"ב שם סק"ה) אמנם בזמנינו שאין רגילים להריח את האתרוג, דינו כמוקצה מחמת חסרון כיס. [הגר"ש"א, ואינו נחשב כאוכלין שאין עליו תורת מוקצה, כיון שאין ראוי לאכילה כשהוא חי]. אבל אתרוג כשר לברכה של ילדים שאינו מקפיד עליו, אינו מוקצה כיון שיכול להריח בו.

ליטלו בברכה, וכתב במשנ"ב (סקל"ו) שאם יש ספק נוסף יכול להקל ולברך עליו, וכ"כ בכה"ח (שם סקס"ז).

שינוי מראה - שינוי מראה כגון נקודות שחורות או חומות באתרוג, לדעת השו"ע כשר, (שו"ע שם) ולדעת הרמ"א פסול, (סי' תרמ"ט ס"א) כיון ששינוי מראה פוסל, ומ"מ לכתחילה אף לדעת השו"ע יש לדקדק בכל הפסולים, אך בדיעבד צריך לדעת שאין צריך לדקדק מעיקר הדין בכל הפסולים הנ"ל.

חזזית - חזזית כגון בלעטלך באתרוג שגבוהים מבשר האתרוג שפסולים, לדעת השו"ע כשר בשאר הימים, כיון שפסול משום הדר, ולדעת הרמ"א, כשר בדיעבד שאין לו אתרוג אחר. [במשנ"ב (סקל"ח) כתב שפסול משום שהוא הדר, ואמנם בפמ"ג (א"א סקכ"ב) כתב שהוא משום חסר, וכתב בשער הציון (שם סקנ"ג) שרק בשעת הדחק שאין לו אחר, יש להתיר משום ספק ספיקא, וכנ"ל]. אמנם בחזזית אחת ולא שתים, בשאר ימים יש להקל. [משנ"ב (סי' תרמ"ח סקמ"ט)].

נחלקה התימות - נחלקה התימות, פסול רק ביום הראשון, וכשר בשאר ימים. [משנ"ב (סי' תרמ"ה סקי"ז) בשם האחרונים] ויש מחמירים שפסול משום הדר, ולדעת הרמ"א פסול בשאר ימים, [ע"פ הרע"א (סוכה דף כד ע"ב תוד"ה נקטם) חיי אדם (כלל קמ"ט ס"י) חזו"א (או"ח סי' קמ"ה סק"ד) שפסול משום הדר].

לולב שנקטם ראשו - נקטם ראשו, כיון שפסולו משום הדר, [משנ"ב (סי' תרמ"ה סק"ז)] לדעת השו"ע כשר בשאר ימים, ולדעת הרמ"א פסול.

הדס שנקטם ראשו - הדס שנקטם ראשו בג' ההדסים, י"א שפסול משום הדר (עי' שו"ע סי' תרמ"ו ס"א וס"י ומשנ"ב שם סקל"ב) ולדעת השו"ע כשר בשאר הימים, ולדעת הרמ"א פסול.

ערבה שנקטם ראשה - בראש העץ, לדעת השו"ע כשר בשאר ימים, ולדעת הרמ"א פסול. (משנ"ב סי' תרמ"ז סקי"ז).

ערבה שיבשה ברוב עליה - כיון שפסולה משום הדר, לדעת השו"ע כשרה בשאר ימים, ולדעת הרמ"א פסולה. (משנ"ב סי' תרמ"ז סקי"ז ושער הציון שם סקי"ז).

פסולים שפסולים בכל הימים

אמנם יש פסולים שפסולים אף בכל הימים.

א. מורכב - אתרוג מורכב פסול אף בשאר ימים, כיון שאינו אתרוג. [כמ"ש במשנ"ב (סי' תרמ"ח סקס"ה) ובשער הציון (שם סקע"א)].

ב. אתרוג פחות משיעור כביצה, פסול, כיון שאינו בכלל פרי עץ הדר. ואינו בכלל פרי. (עי' שו"ע סי' תרמ"ח סכ"ב) אמנם היה בו שיעור והצטמק פסול משום הדר, [ביה"ל (סי' תרמ"ח סכ"ב ד"ה פסול) בשם החיי אדם] ולפי"ז לדעת השו"ע כשר בשאר הימים, ולרמ"א פסול.

ג. לולב שנפרצו רוב עליו, פסול כיון שהוא פסול בגופו, [עי' משנ"ב (סי' תרמ"ה סק"ח) ויש מקילים שפסולו משום הדר (עי' שעה"צ

הגליון מוקדש

לרפואת הרב שמואל בן שמחה

ולרפואת הילד חננאל בן מיכל בתושח"י

ולהצלחת רפאל בן רוזי
ולהצלחת מיכאל בן יעקב

לתרומות להדפסת הגליון

ולהצטרפות לרשימת

התפוצה הערות והוספות

ושאלות בהלכה

058-3233587

a921434567@gmail.com

מכתב ברכה מהגה"צ רבי שמאי

קהת הכהן גרוס שליט"א מח"ס

שו"ת שבט הקהתי

עברתי מקופיא ונהנתי מאוד, ואפשר

לסמוך כי אתמחזי האי גברא שליט"א

להו"ל דברים מוסכמים

פסקים והלכות

מאת הרב יוסף אביטבול שליט"א מח"ס שערי יוסף

דינים המצויים בארבעת המינים [בהרחבה]

[עם שימת ההבדלים לבני ספרד ולבני אשכנז, מתוך הספר שערי יוסף הלכות ארבעת המינים]

דיני לולב

נחלקה תיומת

בשאר הימים. (הורני חוקיק עמ' ש' כיון שיש ספק ספיקא, וכנ"ל שלדעת השו"ע אין זה פסול רק אם נחלק ברוב העלים).

לולב המכוסה עם קורא

רבים מבני אשכנז מקפידים שלא לקחת עם לולב עם קורא, כיון שצריך לכסס את הלולב בשעת הנענועים (ביכורי ס' תרמ"ה סק"א) וגם חוששים מאולי נחלקה התיומת או שנסדק, **אך רבים בני ספרד** נוהגים לקחת לולב עם קורא. (עי' ב"י סו"ס תרמ"ה, ובשדי חמד ח"ו עמ' קמח, ועי' במועד לכל חי סכ"ג צז) כיון שאין מכססים את הלולב בשעת הנענועים, וגם בזמנינו נבדק שבלולבים מסוג דרי אין את החששות הנ"ל, **ולכן אף לבני אשכנז** אפשר לקחת לולב מכוסה בקורא. ולכן רבים נהגו לקחת לולב עם קורא. (הגר"ד בהרן, הגרי"י פישר, הגרשז"א העיד שכן נהגו בירושלים, שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' נ"ט, ועוד, ויש בזה עוד טעמים ונתבאר בארוכה). ואף המקפידים שלא לקחת לולב עם קורא, מ"מ קורא שנמצאת בין עלי התיומת אין בזה חשש. (הגרע"פ).

אך מ"מ [אף לבני ספרד] אין קפידא בדוקא לקחת לולב עם קורא, ואפשר לקחת אף לולב בלא קורא. (עי' שו"ת אול"צ ח"ד פרק לד ס"ב שכתב שכן הוא מנהג בני ספרד, ואולם לא מצינו בזה חיוב, ונתבאר במועד לכל חי שם שאין הוא חיוב, ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' קנ"ד שיש הידור בלולב ירוק ע"ש, ובספר הורני חוקיק סי' תרמ"ו, וע"ע בקובץ מה טובו אהליק יעקב ח"ד עמ' רעג בארוכה).

הסרת הקורא - הנוהגים [-בני אשכנז ועוד] לנענע ולכסס את העלים, יסירו את הקורא מהעלים הצדדים, (ביכורי יעקב סי' תרמ"ה סק"א). אך אם הלולב כלה בשני עלים ויש ביניהם קורא, לכתחילה לא יסירם (וכנ"ל מדברי שו"ת הגאונים ובביכורי יעקב שם סק"ט). [אך ביו"ט אסור להסיר את הקורא שהרי הוא מתקן. (כנ"ל בשו"ע סי' תרמ"ו ס"ב לגבי ענבי ההדס, ובביכורי יעקב שם)].

זהירות בהורדת הקורא - הבודקים את הלולב לפני שקונים את הלולב, צריכים להזהר שלא להוריד את הקורא ולבוא לידי חשש איסור גזל דאורייתא. (עי' שעה"צ שם סק"ג).

נסדק כהימנך

לולב שנסדק כהימנך [דהיינו שנחלקו העלים והתרחקו עד שעומדים ראשיהם כפופים ומרוחקים זה מזה ונראים כשנים כגון V או V. (דעת סי' תרמ"ה ס"ז, וחזו"א סי' קמ"ה סק"ח ועוד)] פסול. (שו"ע שם ס"ז).

מבנה הלולב - עלה של לולב גדל שני עלים מחוברים משני צידי השדרה של הלולב, וראש הלולב נגמר בדרך כלל בתיומת אחת [בשני עלים מחוברים], אך לפעמים נגמר בשני תיומתין [בארבעה עלים מחוברים] או מודבק בקורא. (עי' ב"י ושו"ע סי' תרמ"ה ס"ג). והדרך לזהות את התיומת הוא א' השדרה ירוקה יותר מהעלים, והעלה התיומת הוא ירוק חזק יותר משאר העלים, ב' העלה התיומת ישר ואינו פונה לצדדים.

לולב שיש בו תיומת אחת - לכתחילה מהודר א' א' לקחת לולב שהעלה האמצעי לא נחלק כלל.

לולב שנחלקה התיומת [דהיינו העלה האמצעי ברובו] - למעשה בין לבני ספרד, ובין לבני אשכנז: הלולב פסול. **ויש מחמירים אף בכל שהוא**. (עי' שו"ע שם ובכה"ח שם סק"ג ובחלק בירורי הלכה). [ואם נחלק במיעוטו יותר מטפת, נח' הפוסקים, ודעת הגר"א והמשנ"ב להתיר, (שם סק"טז), ואף אם נחלק במיעוטו פחות מטפה, נח' הפוסקים, (עי' ט"ז ורע"א וחיי אדם כלל קמט ס"י שאף כל שהוא, ואפשר שלבני ספרד אפשר יותר להקל, ונתבאר בארוכה שם בדעת השו"ע, ובהורני חוקיק עמ' רצז)].

לולב שיש בו שני תיומתין [בזמנינו אינו מצוי], כשר לכתחילה, ועדיף שלא להפריד זה מזה, (דעת הגאונים והובא בתוס' בב"ק דף צו ע"א ד"ה נחלקה שאם מפרידם הם פסולים, ובב"ח סי' תרמ"ה, אך להלכה אף אם מופרדים הם כשרים, עי' בב"י שם ובפמ"ג שם משב"ז סק"ד, ואף לשיטת הגאונים אם היו העלים פרודים מתחילה כשר). [אך אם מפריד את אחד משני העלים הנ"ל, לדעת הרמ"א הלולב פסול (משנ"ב שם סק"טו) אך לדעת השו"ע כנ"ל הלולב כשר].

נחלקת התיומת בשאר ימי החג אף לולב שנחלק ונפתח התיומת שלו [בין עלה אחד ובין כל העלים] לגמרי כשר, (רבינו ירוחם דף נח ובמג"א סי' תרמ"ח סק"ז ובשו"ע הרב שם סק"י ובמשנ"ב שם סק"טז) אך לדעת החזו"א ועוד הלולב פסול. (חיי אדם שם וחזו"א סי' קמ"ה סק"ד). [ואפשר שלבני ספרד כנ"ל שמעיקר הדין לדעת השו"ע פסול רק אם נחלק ברוב העלים, אי"צ להדר בזה בשאר ימי החג כיון שהרי הוא כשר מעיקר הדין, (וע"ע בהורני חוקיק עמ' רצט)].

צורת הבדיקה - לכתחילה יש להחמיר להסתכל אף אם זכוכית מגדלת לראות שלא נחלקה התיומת, אך לבני ספרד אם לא רואים בראיה רגילה הלולב כשר אם הוא רק בעלה האמצעי, או

נחלק העלה העליון

אם נחלק העלה העליון, פסול. (רמ"א שם) ויש אומרים שלדעת השו"ע הוא רק הם התחלקו רוב העלים, (עי' ביה"ל שם ד"ה נסדק ובכה"ח שם סקמ"ח, ואולם בחזו"א או"ח סי' קמה סק"ט מבואר שאף לדעת השו"ע היינו אף שנחלק העלה העליון). אך בשאר ימים, כשר, (עי' משנ"ב שם סקי"ז). **ויש מבני אשכנז** שנוהגים להחמיר אף בשאר ימים. [כיון שהא פסול משום הדר, (חזו"א סי' קמה)].

נחלק אחד מהעלים העליונים

אם נחלק אחד מהעלים העליונים [ליד העלה העליון] לשניים יש מחמירים שהוא פסול. (עי' שעה"צ שם סק"ג).

נקטם הלולב

אם נקטמה התיומת דהיינו העלה האמצעי הלולב, **דעת הרמ"א** שאם נקטם העלה האמצעי פסול. ובדעת השו"ע נחלקו הפוסקים, יש אומרים שדעת השו"ע שאם נקטם העלה האמצעי כשר, ורק אם נקטמו העלים העליונים מהשדרה כשר. (שו"ע סי' תרמ"ה ס"ו ונהר שלום ומאמר ושו"ת זרע אמת ח"ג סי' עב ומשנ"ב וביה"ל). ויש אומרים שלדעת השו"ע פסול בעלה האמצעי אפילו אם נקטם משהו. (שו"ת בית דוד סי' תמ"ח ופמ"ג, וכה"ח שם סק"ט ובחזו"ע עמ' רצז). **ולכתחילה ביום הראשון מחמירים שאם נקטם העלה האמצעי בתיומת, אפילו כל שהוא הלולב פסול.** (הסכמת הפוסקים).

אך בלולב שיש בו שני תיומות [ואינו מצוי] ונקטם אחד מהם כשר. (משנ"ב שם סק"ט וחזו"א סי' קמ"ו סק"ו).

צורת בדיקת הקטימה - מעיקר הדין די לבדוק בהסתכלות ראשונה על התיומת [אף בלא להפרידה], ואם העלים שבצדדים מכסים את התיומת צריך להפריד ולבדוק את התיומת שלא נקטמה.

ואפשר לבדוק שלא נקטם התיומת אם החור הוא מעוגל ללא פגם, הרי זה בירור גמור שלא נקטם ראש הלולב. (כשרות ארבעת המינים עמ' קנ).

שיעור הקטימה - לכתחילה לא יקטם אף מקצת מהעלה, (עי' משנ"ב שם סק"ו, ועי' מועד לכל חי סי' כג סצ"ג).

נקטמו העלים העליונים

אם נקטמו רק העלים העליונים, [ולא התיומת] **אם נקטם מקצת העלה** כשר, אבל **אם נקטמו כל העלים** פסול. (עי' משנ"ב שם ובביה"ל ד"ה רוב). ויש מחמירים שפסול אף אם נקטם מקצת מהעלה העליון האמצעי מעל השידרה. (משנ"ב שם סק"ח).

בדיקת הקטימה בזכוכית מגדלת

אם רואים את הקטימה רק בזכוכית מגדלת, נפסל. (עי' פמ"ג משב"ז שם סק"ו ובביכורי יעקב שם סק"ז) אך לכתחילה אם ניכר מרחוק (30 ס"מ מעין האדם) שמחזיקים את הלולב, ושאינ קטימה הלולב כשר, [כיון שבזמנינו רוב הלולבים הם מסתכלים בהם בזכוכית מגדלת יש בהם קטימה כל דהוא]. (וראה מה שנתבאר בספר שערי יוסף ארבעת המינים לגבי חיוב הסתכלות בד' מינים בזכוכית מגדלת).

נקטם הקוץ שמעל הלולב

אם נקטם הקוץ שמעל הלולב, מעיקר הדין כשר, ויש מחמירים בזה. **והידור מצוה שלא יקטם הקוץ**, (בספר עיקרי הד"ט כתב להכשיר וכן הו"ד החזו"א והשבט הלוי, ואולם הגריש"א החמיר בזה, ועי' כה"ח סקמ"א). **אך צריך להזהר שמצוי שהקוץ נקטם וביחד עמו גם חלק מהעלה, ותלוי בשיעור הפגימה, ומ"מ בזמנינו אינו מצוי קוץ.**

לולב יבש

לולב היבש [ויבשו רוב עליון] פסול. (שו"ע סי' תרמ"ה ס"ה), [והיות ואינו מצוי בזמנינו לא הארכנו בדינים אלו]. אך מצוי בלולבים שנקטפים בחורף ומקפאים אותם, ולאחר מכן מצוי בהם עיפוש בעליהם, ולכתחילה אין לקחתם.

לולב שעליו למעלה שרופים ולא ידוקים

מצוי שרוב הלולבים הם למעלה שרופים בשמש ולא ידוקים, מעיקר הדין אינם פסולים, (עי' שו"ע סי' תרמ"ה ס"ה, וחזו"א סי' קמה סקי"א ועוד) אך יש מהדרים לקחת לולב שעליו אינם שרופים, (הגרי"ז מבריסק, שו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' קפא).

לולב עקום

הידור מצוה וזה אלי ואנוהו לקחת לולב שאין בו שום עקמיות. (שע"ת שם סק"ח בשם המחזיק ברכה).

לולב שהשדרה שלו עקומה לפניו או לצדדיו כמגל פסול, [כיון שאינו הדר], אך אינו עקום כמגל כשר. וכן אם השידרה עקומה לאחריו כשר. (שו"ע סי' תרמ"ה ס"ח).

לולב כפוף בראשו

לולב שהשדרה שלו כפופה פסול. אבל אם העלים העליונים של הלולב כפופים כשר. (שו"ע סי' תרמ"ה ס"ט). אך לכתחילה מחמירים לקחת לולב שהעלים העליונים שלו אינם כפופים. (עי' משנ"ב שם סקמ"ב שיש מחמירים בזה והמנהג להקל כשו"ע, אבל בודאי שיש לקחת הלולב שהעלים אינם עקומים כלל, וכנ"ל מדברי השע"ת).

לולב שיש בו קנעפי"ל

לולב שיש בראשו קנעפי"ל [-מכופף בתשעים מעלות] הרי הוא כשר למצוה, ויש לוקחים אותו לכתחילה, אבל לכתחילה יש לקחת לולב שאין בראשו קנעפי"ל. (עי' משנ"ב שם סק"מ, והגריש"א והו"ד בספר אשרי האיש ח"ג פרק כח אות י').

לולב שעליו נפרדים זה מזה

לולב שנפרדו עליו זה מזה הרי הוא כשר, ואם נוטל כזה לולב מצוה לאוגדו, **אבל לכתחילה למצוה מן המובחר יש ליטול לולב ששוכבין זה על זה**, אבל לולב שנפרצו עליו דהיינו שעליו תלויים כלפי מטה [כמו בסכך שמצוי היום] הלולב פסול. (עי' סי' תרמ"ה ס"א וס"ב, ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף ארבעת המינים חלק בירורי הלכה). ויש מהדרים לקחת לולב שיהיה כפות ממש.

לולב דסליק בחד הוצא

אם התיומת [-העלה העליון] לא מסתיים בשווה, או שמכסה את העלה השני, הלולב כשר לכתחילה. (ורק באופנים שנתבארו בשו"ע

סי' תרמ"ה ס"ד פסול, ועי' בשו"ע הרב שם ס"ט, ובהליכות שלמה פ"י ס"ד, ובקובץ מבית לוי ד' מינים). אך בודאי שיש הידור מצוה שיהיה שווה משום זה אלי ואנוהו.

גודל הלולב

שיעור הלולב לכל הפחות ארבעה טפחים, (שו"ע סי' תרנ"א) מהלולב למטה עד סוף השדרה [במקום שיש בו עלים וכדלהלן] בלי העלים העליונים שיוצאים מהשדרה. (משנ"ב שם סק"א). אך **צריך להזהר** שבשיעור ד' טפחים יתחיל ממקום שהלולב מכוסה משני צדדיו בעלים, ולא יהיה בו רק שידרה. [ואף אם יש רק בצד אחד עלים, ובצד השני מתחיל יותר גבוה צריך לחשבן את שיעור הלולב מהעלה הגבוהה. (הסכמת הפוסקים)].

שיעור ד' טפחים להחזו"א 40 ס"מ, ולהגר"ח נאה 32.5 ס"מ. (עי' ספר שיעורין של תורה שיעורי מצוות אות א'). [ובדיעבד להגר"ח נאה אף 26 ס"מ כשר, ולחזו"א אף 30 ס"מ כשר].

אך כבר נהגו להדר ולקחת לולב ארוך יותר, כיון שיש בזה הידור מצוה של "זה אלי ואנוהו" התנאה לפניו במצוות. (עי' מג"א סי' תרע"ב סק"ג, ובמהרש"א ב"ק ט: וברבינו מנוח פ"ז מלולב ה"ט, וע' בדעת סי' תרנ"ו, ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף ארבעת המינים).

זן הלולב

לכתחילה יש לקחת לולב מעץ דקל, ולא לולב קנרי. (ונחלקו בו הפוסקים בשו"ת אג"מ חאו"ח ח"ד סי' קכד כתב שפסול אף בדיעבד, כיון

דיני הדס

[אף שמדברי הב"י שם נראה שאין חיוב בדיקה להדסים, במועד לכל חי סימן כג אות ק"ו כתב שההדסים רובם פסולות, וכתב שם שיתן את ההדסים לבדוק אותם ע"י ת"ח, ואף בזמנינו אף דרובא דרובא עוברים מיון, מ"מ יש לבדוק את ההדסים, ולהקפיד על ההידורים וכמו שיתבאר להלן].

דיני שילוש ההדס

צריך לקחת הדס משולש, ולכתחילה צריך שיהיה כל אורך ההדס משולש, אך אם רוב ההדס משולש, במקום מסויים, ההדס כשר. (שו"ע שם). **ולהלן יתבאר דיני רוב בשילוש ההדס.**

והדס שוטה ששני עלים למטה ועלה אחד למעלה, פסול אף בשעת הדחק (שו"ע סי' תרמ"ו ס"ג ובפוסקים).

והסכמת הפוסקים שאין צריך לקחת הדס ששורשי הג' עלים יוצאים בשווה ממש, אלא אף שורשי העלים נפגשים זה עם זה בקו השווה [-**חוט המקיף**] נחשבים משולשים וכשרים, אבל אם העלה השלישי גבוה יותר ולא נמצאים כל ג' העוקצים ביחד, הרי זה הדס שוטה, ופסול. (עי' משנ"ב שם סק"י ובחידושים וביאורים סוכה סו"ס ה', ובקה"י סוכה סי' כו, והגריש"א בשו"ת ישיב משה עמ' עו, והגרש"א, ובאול"צ ח"ד פרק לג ח', ובחזו"ע סוכות עמ' שג, ובספר כשרות ארבעת המינים בשם הגר"ח, ובארוכה בספר לקיחה תמה עמ' רג וכן הסכמת רוב הפוסקים).

אך יש מחמירים שהשילוש יהיה בעלים. (עי' חידושי הר"ן סוכה לב ע"ב ד"ה תלתא תלתא, ובתוס' ר"פ שם, וברמב"ם בפ"ז מלולב ה"ב, ובביכור"י סק"א, ובהליכות אבן ישראל פכ"ו ה"ח והגר"ז מבריסק ובהלכות חג בחג

שאין זה כפות תמרים, האמור בתורה שגדלים בו תמרים שנאכלים, ואולם בשו"ת הר צבי חאו"ח ח"ב סו"ס קח, והגרש"א בהליכות שלמה עמ' קפה, ובספר הליכות אבן ישראל פכ"ב סכ"ד, ובשו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' סד, ומ"מ לכתחילה מחמירים בזה).

חיוב בדיקת הלולב שאינו קנרי

יש מחמירים לבדוק את הלולב שמא יש בו זן קנרי, ואין לסמוך בזה על המוכרים בשוק כיון שלא יודעים כיון שגם בזמנינו מצוי שיש לולב קנרי, ולכן כל עוד שאין הכשר על הלולב אי אפשר לסמוך ע"ז. (שמעתי מהגר"ע פ). [וישנם כמה סימנים כדי לדעת מהו לולב הקנרי [וב' הסימנים הראשונים יותר קל לבדוקם] (שמעתי מהגר"ע פ). א]. לולב הכשר יש ריווח גדול בין עלה לעלה כ4 ס"מ, אבל בלולב קנרי המרחק בין העלים קטן מאוד. ב]. בלולב כשר שדרתו קשה, ואם מחזיקים את הלולב שוכב העלים שלו אינם מתכופפים, אבל בלולב הקנרי שדרתו רכה מאוד. (ארבעת המינים השלם עמ' קעב). ג]. הלולב הכשר יש אבקה בין קפלי העלים, ואילו בקנרי אין אבקה זו, ד]. לולבי הקני עליו רכים יותר, ה]. הקצוות שלו אינם דוקרניים, ו]. העלה האמצעי קצר].

אך להלכה מעיקר הדין אין צריך לבדוק את הלולב, (וכמו שהאריך ביבי"א שם אות ב' מכמה טעמים). ולכו"ע אם המוכר נאמן ומוחזק בכשרות אין צריך לבדוק את הלולב. (כמבאר ברמ"א יו"ד סי' קי"ט ס"א שאם מוחזק בכשרות אפשר לסמוך על עדותו לכו"ע).

פ"ה הערה 4). ולפי"ז נמצא שאף אם העוקצים לא מחוברים אלא העלים באותו קו שילוש מלמעלה ההדס כשר לכתחילה. **וכל שהוא בתוך 1 מ"מ כשר לכתחילה, עד 1.5 מ"מ שאז הוא הדס שוטה ופסול.** אך כנתבאר יש מקפידים [בית בריסק ועוד] שהשילוש יהיה ממש שווה. (ספר תורת ד' מינים ח"ב עמ' פו בשם החזו"א, ובלקא הלכות ח"ב עמ' שיג בשם הגר"ש וואזנר זצ"ל, ובילקו"י ד' מינים עמ' קג, ובהורני חוקיך עמ' שכט כתב שנהגו העולם להקל בזה שכל שנהגה במראית העין בקו ישר סגי בזה ואין צריך בדיקה בעיון, ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף ארבעת המינים, ולכן אף לשיטה בשם החזו"א המקילה שא"צ חוט המקיף לכתחילה נכון שיהיה ג' העלים בעוקץ בשילוש עד 1.5 מ"מ).

שילוש בשווה ברוב ההדס - אם יש שלושה טפחים משולשים, אם הם לא ברצף ההדס כשר לכתחילה, אך לכתחילה מצוה מן המובחר לקחת הדס משולש ברובו רצוף. (עי' ביה"ל סוד"ה ולעיכובא ברובו, ועי' בחזו"א סי' קמ"ו וסק"א וסק"ב וסק"א ובספר תורת ד' מינים ס"י הערה יא בשם הגריש"א, ובספר ארבעת המינים למהדרין עמ' קצח בשם הגרי"ז מבריסק, ועי' בשו"ת שבט הלוי ח"ז סי' פב, שקשה להקל בזה כיון שאינו עבות, ואינו פסול של הדר ע"ש).

שיעור רוב ההדס

נחלקו הפוסקים האם צריך רובא דמינכר, או די בתוספת רוב על החצי. ולהלכה לכתחילה מחמירים בזה. (ברכ"י סק"ה ובמל"ח סכ"ג אות קו כתבו להתיר, אך בפמ"ג משב"ז סק"ט ובביכור"י סק"ד ובמשנ"ב סק"ח נראה דבעינן רובא דמיניכא ובכה"ח סקל"ח). **עוד בדיני רוב בשילוש יש בזה עוד דינים נוספים** ונתבארו בספר בהרחבה.

שיעור רוב בהדס גדול מג' טפחים

אם רובו משולש ברוב של שלושה טפחים, וההדס יותר גדול משלושה טפחים, ואף אם לא משולש ברציפות, ההדס כשר, (ביה"ל סוד"ה ולעיכובא בשם הב"ח, והביכורי יעקב) אך לכתחילה [אם הרוב נמצא בצד מסויים] צריך לחתוך את הענף העודף שאין בו ג' טפחים. (הורני חוקיק עמ' שלב).

הדס שנקטם ראשו

לכתחילה יש לקחת הדס שלא נקטם ראשו [דהיינו הענף העליון, [אפילו משהו (עי' ביה"ל סי' תרמ"ה ס"ו ד"ה פסול)], אבל אם אין לו הדס אחר יוצא בו יד"ח, אף בהדס שנקטם ראשו אם עליו מכסים את עצו. (בסוכה לב: הדס "שנקטם ראשו", ונח' בזה הראשונים, ומצינו סתירה בשו"ע מס"א לס"י, ונח' הפוסקים בישב הסתירה, עי' משנ"ב סק"ב, ופמ"ג משב"ז סק"א, ולהלכה לכתחילה מחמירים בזה, וכן הסכמת הפוסקים).

הדס שנקטמו עליו העליונים

לכתחילה יש לקחת הדס שלא נקטמו עליו עליונים, אך אם אין לו אחר לצאת בו, יוצא בו יד"ח. (עי' בשו"ע ס"ה, ובפמ"ג שם, ובחיים וברכה סז).

הדס שנתלשו עליו

לכתחילה יש לקחת הדס שכולו משולש בלא חיסרון עלה, אך הדס שנתלשו עליו **אם לא נתלש רובו**, כשר לכתחילה אך אינו מצוה מן המובחר, (שו"ע סי' תרמ"ו ס"ה). אך **אם נתלש רובו** פסול. (משנ"ב שם סק"ח, וכן הסכמת הפוסקים אף לבני ספרד). וכתבו הפוסקים להזהר מנפילת העלים בעת איגוד הלולב, וכן מצוי שנופלים עליהם מההדס ביום השני או השלישי של סוכות, וההדס כשר רק בדיעבד.

דיני נתלש רובו שפוסל

מהו נתלש רובו - אם יש רוב עליהם בהדס לסירוגין, לכתחילה אין לקחת הדס כזה. (עי' ביה"ל שם ד"ה ולעיכובא ברובו, ובחזו"א סי' קמ"ו סק"א, והכרעת הפוסקים לכתחילה להחמיר בזה וכן הו"ד הגריש"א ועוד).

הדס שברוב הקנים שלו נשר עלה אחד, ונשארו בו רק ב' עליהם - פסול. ואם לא נשר ברובו כשר בדיעבד. (משנ"ב שם).

צורת מדידת שיעור רוב ההדס

רוב ההדס נמדד לפי אורך ההדס ולא לפי מספר קני העלים. (שו"ת אול"צ ח"ד פרק לג ז'). אך יש מחמירים לפי רוב הקנים וראוי לחוש לזה. (עי' ב"י ושו"ע הרב, ובהורני חוקיק).

ורוב ההדס יש אומרים שלכתחילה נמדד אורכו כעת, אך יש מקילים נמדד לפי השיעור הכשר שצריך להיות בהדס, ולא לפי האורך שלו כעת. (במועד לכל חי סימן כג קד' הסתפק בזה, ובמשנ"ב סק"ח נראה שנמדד לפי אורכו כעת ולא לפי שיעור הכשר, ולכן נראה שלכתחילה צריך להחמיר בזה, ונראה שיש ללמוד בזה מדין רוב בשילוש, וכמבואר בב"ה"ל שם, ושמא יש לחלק, ובחזו"ע סוכות עמ' שיא, כתב שנמדד לפי השיעור הכשר, ועי').

ענבים בהדס

לכתחילה אין לקחת הדס שיש לו ענבים [אף ירוקות, ושחורות ואדומות פוסלות, אלא א"כ יוריד אותם] כיון שאינו זה אלי ואנוהו, אך מעיקר הדין יוצאים יד"ח אף בהדס עם ענבים ירוקות. (שו"ע סי' תרמ"ו ס"ב, ומדברי השו"ע שירוקות כשר, נראה דהוא רק כשר, אבל אכתי אין בזה הידור מצוה של זה אלי ואנוהו, ויל"ע).

ענבים קטנים בהדס

אם יש ענפים קטנים בהדס שיוצאים בין הקנים המשולשים, או ברוב ההדס, לכתחילה צריך להסירם, אך בדיעבד אם אין לו אחרים אפשר לקחתם. (בר"ן דף ט"ז: מדפי הר"ף אסר בזה, וכן כתב במשנ"ב שם סק"ג, ובכה"ח סק"ו, וחזו"א סי' קמ"ו סק"א, ואמנם בשעה"צ שם סק"ו כתב מג' סיבות שאין לפסול, ומ"מ סיים שנכון להחמיר. ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סו"ס קמח).

עלים קטנים בין שורות העלים

אם יש עליהם קטנים בין שורות העלים, ההדס כשר. (עי' משנ"ב ושעה"צ וחזו"א שם) ורק אם יש עליהם בתוך שילוש העלים אין בזה חיסרון.

הדס עם שבעה או תשעה עליהם

הדס שיש בו תשעה או שבעה עליהם, הנקראים הדסי אקטע, [-רש"י/תימנים] מעיקר הדין יוצאים בו יד"ח (שו"ע סי' תרמ"ו ס"ד), ויש שנהגו בו הידור, [בני תימן], אך לכתחילה המנהג הנפוץ שלא לקחתם, מדין "זה אלי ואנוהו", וגם קשה לבדוק את השילוש, והרבה פעמים אינו משולש.

הדס שעליו רחבים

הדס שעליו רחבים, [כשיעור ציפורן אגודל] פסול, ורק בדיעבד כשר. (בה"ג הל' לולב, ובדעת"ל למהרש"ם יו"ד סי' לה סק"ד, ונתבאר בארוכה בספר).

הדס שעליו קטנים

הדס שעליו קטנים כשר, אך אינו לכתחילה ולכתחילה צריך שיהיה פחות משיעור ציפורן אגודל של אדם בינוני וכנ"ל (אלף המגן סי' תרמ"ו).

הדס שהתייבש

לכתחילה העלים יהיו לחים וירוקים בלי שום יבשות. [אך אין צריך להחמיר שיהיה בהדס ריח (עי' תפאר"י חולין פ"ג מ"א ובלקט יושר החמיר שבאתרוג יהיה ריח, ונתבאר בארוכה בספר)].

הדס שהתייבש, ונהיה לבן, פסול, אבל אם מתפורר אם הוא ירוק כשר, (שו"ע סי' תרמ"ו ס"ז) אך לכתחילה יש לקחת הדס שאינו מתפורר משום זה אלי ואנוהו. **ומ"מ בלאו הכי הדס יבש אינו מצוי בזמנינו שההדסים שנקטפים טריים.**

ויש להזהר במה שמצוי מאוד שההדס מתייבש בחול המועד, והרבה פעמים קרוב לפסול, ולכן יש לקנות הדסים ולהחליפם.

אם עלי ההדס נהיה צהוב אין בזה פסול יבש וכשר. (הגרנ"ק והו"ד בשלמי תודה סוכות סי' נז).

עבות בהדס שעליו חופים את עצו

מצוה מן המובחר לכתחילה [מהודר א' א'] לקחת להידור מצוה הדס שעליו של ראשו של זה מגיעים לעיקרו של זה, אבל אף אפ יש לו הדס כזה הרי הוא כשר. (מור וקציעה והו"ד בשע"ת סק"ו ובמחזיק ברכה סק"ד, ובביכורי יעקב סק"א, ונתבאר בארוכה בספר).

עלי ההדס צמודים לענף/הדס תימני

לכתחילה ראו שעלי ההדס יהיו צמודים לענף, וכמו שנאמר בתורה "ענף עץ אבות" (ויקרא כג מ) ודרשו חז"ל "עץ שענפיו חופים את עצו" (סוכה לב). (על חידושי הר"ש שסוכה שם, ערוך השולחן סי' תרמ"ו ס"א ובמחזיק ברכה שם, ואמנם על חזו"א או"ח סי' קמ"ו סק"א שאין קפידא בזה).

ולכן רבים מהדרים לקחת הדס צפתי שהעלים שלו פונים כלפי פנים ולא הדס תימני שעליו פונים כלפי חוץ, אך יש נוהגים לקחת הדס תימני כיון שיותר קל למצוא בהם הדסים

דיני ערבה

ג' סימני ערבה כשרה

לכשרות הערבה צריך שיהיה בהם ג' סימנים. א). עלה שלה משוך כנחל, **ב).** פיה חלק **ג).** קנה שלה אדום, (שו"ע סי' תרמ"ז ס"א וביכור"י שם ומשנ"ב שם בשם הפמ"ג, ואמנם בכה"ח שם סק"ד ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סימן קמט מקילים בזה, אך להלכה מחמירים בזה, ורק בשעת הדחק שאין אחרים מקילים בזה). **ודיניהם כדלהלן:**

ערבה שעלה שלה משוך כנחל (סימן א')

צריך שהעלה יהיה משוך כנחל, דהיינו ארוך וצר ולא עגול, אך אם מתעגל בסופו כשר. (ע"י כל בו סי' ע"ב), אך ראוי להקפיד על עלים בערבה משוכים וצרים ולא עלים רחבים. (ע"י מדרש רבה ויקרא פרשת אמור, ובתיקוני זוהר תליסר דף כט ע"א).

עלי ערבה המשוכים כלפי מטה

הידור מצוה שעלי ערבה לא יהיו משוכים כלפי מטה, אך נהגו להקל בזה, כיון שזהו דרך גידול ערבה. (ע"י חזו"א סי' קמ"ו סק"ב שהחמיר בזה, אך הסכמת הפוסקים שמעיקר הדין מותר, ע"י אורחות רבינו ח"ב עמ' רנה, ובהליכו"ש פ"י סט"ו).

ערבה שפיה חלק (סימן ב')

צריך ששפת העלה הערבה יהיה חלק, ולא יהיו פגום, (שו"ע שם) אבל אם העלה דומה למגל או מסור עם שיניים, הערבה פסולה, **אך מה שמצוי בזמנינו ערבות שיש בו תלמים/שיניים קטנות,** אע"פ שדומה למגל, אם יש בהם את שאר סימני הערבה, הערבות כשרות. **ולכן רבים נוהגים שערבה זו כשרה לכתחילה.** וזו הערבה המבוארת בגמ' בסוכה (לד). "חילפא גילא" שהרי היא כשרה. (כמבואר בשו"ע שם סוף ס"א, ובלבוש סק"א ובפמ"ג שם משב"ז סק"א, והגרש"א בהליכות שלמה עמ' קפח שכשרה לכתחילה, ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קמ"ט, וכתב שם שמו"ד **את גודל הפגימות לפי גודל העלה.**)

אך רבים מהדרים משום הידור מצוה לקחת ערבות שפיהן חלק לגמרי, (שלמי תודה סי' סא יא בשם החזו"א), ולכן יש מהדרים לקחת ערבות ממוצא כיון שפיהן חלק יותר. (אמרי שפר בשם הגרי"מ פינשטיין זצ"ל). אך נהגו גם לקחת ערבו מנחל הירקות. (שלמי תודה שם ונתבאר בארוכה בשערי יוסף ארבעת המינים).

משולשים, [וגם אין בהם חשש הרכבה, (ע"י שערי חג הסוכות עמ' קלא בשם הגר"ק)].

גודל ההדס

גודל ההדס צריך שיהיה ג' טפחים (שו"ע סי' תרנ"א).

וגודל ג' טפחים משערים קצת לפני תחילת העלים למטה עד סוף העץ למעלה, בלי העלים העליונים שעוברים את העץ. (ערוך השולחן סי' תרנ"א, וחזו"א סי' קמ"ו סוף ס"ק קח, וע"י בקובץ מבית לוי).

ושיעור ג' טפחים, לחזו"א 28/30 ס"מ, ולהגר"ח נאה 24.5 ס"מ.

ונכון להדר לקחת הדס בשיעור חזו"א, כדי שאם יפלו העלים אף שאין את השיעור הגדול, עכ"פ יש את השיעור הקטן, ומשום זה אלי ואנוהו. (ביכור"י סי' תרנ"א סק"ד). אך צ"ח להזהר ששדרת הלולב תהיה גבוהה טפח מההדס. (כמבואר בשו"ע סי' תרנ"א).

ערבה שקנה שלה אדום (סימן ג')

אחד מג' סימני ערבה שהקנה שלה אדום, מ"מ מה שמצוי היום הרבה הדסים שאין הקנה שלה האדום, הערבה כשרה, ואע"פ שעכשיו היא ירוקה, מ"מ אם היא היתה ממשיכה להיות בשמש הקנה שלה היה אדום. (ב"י ורמ"א שם).

אם הקנה חום, הוא אדום מחמת השמש, והערבה כשרה. (כשרות ארבעת המינים עמ' קיד).

ערבות שגדלים על הנחל

הידור מצוה לקחת ערבה שגדלה על הנחל. (סוכה לג: ונח' בזה הראשונים כמבואר בטור ובב"י שם, ובשו"ע כתב "ורוב מין זה גדל על הנחלים, לכן נקראו ערבי נחל, ואפילו היה גדל במדבר או בהרים כשר", ונראה מדבריו שהוא כשר, אבל לכתחילה יש הידור בערבי נחל, וכן נראה במשנ"ב שם סק"ג, ובכה"ח שם סק"ו). אך גם ערבה שגדלה בהרים שלא בנחל כשרה אם יש ג' סימני ערבה.

ערבות שאעצער

בשנים האחרונים בארץ ישראל אף בארץ ישראל נוטעים ערבות שאעצער שמקורם מארה"ב וגדולי התורה בארה"ב נהגו לקחתם, [כיון שבערבה אין צריך מסורת, אלא די שיש בה ג' סימני ערבה]. אך למעשה אין להם שום סימני ערבה והעלים קטנים ולא משוך כנחל, ולכן אין לקחתם. (שמעתי מהגר"ח רבינוביץ שליט"א).

ערבה בוכיה

ערבה בוכיה [-פרינג/בבל] מעיקר הדין כשרה, כיון שיש בה ג' סימני ערבה. (שערי חג הסוכות עמ' שכד). אך יש שנהגו שלא לקחתם. (כדמצינו במנהגי מהר"ש צח' ו' והו"ד במנהגי מהר"ך הל' לולב אות יב שפסל הרעבה שקוררין וועלויר אף להושענות, ויש שכתבו שזהו הערבות הנ"ל, וכן הו"ד הגרמ"פ בספר מסורת משה ח"ד אות שיז, שפסל הערבות הנ"ל).

ערבה שנקטם ראשה

ערבה שנקטם ראשה פסולה, אך בשעת הדחק אם אין לו ערבות אחרת או לולב מחבירו יטול את הד' מינים בלא לברך. (שו"ע סי' תרמ"ז ס"ב, ומשנ"ב שם סקי"ב וכה"ח שם סקכ"א וכן הסכמת הפוסקים).

ראש הערבה - היינו ראש הענף העליון. (ראב"ד תמים דעים סי' רלא ד"ה ועתה, וכ"כ בחיים וברכה רמ"ו, שכן נראה מדברי הב"ח והשלטי גיבורים, ולא העלה העליון, אך כתב שם שיש אומרים שהיא העלה העליון).

ערבה עם לבלוב

רבים מהדרין לקחת ערבה עם לבלוב, כיון שבערבה רגילה יכול להיות שנפל ראשה משא"כ שיש בערבה לבלוב ידוע בודאי שלא נקטם ראשה, (שו"ת תו"ה ח"ג סי' קפ"ז, ועוד). אך מעיקר הדין אין חוששים להקפיד לקחת דוקא ערבה שיש לה לבלוב, אך **צריך להזהר שלא היה בה לבלוב ונפל**, וכדלהלן. (הגרשז"א שם סי"ד, ובחזו"ע סוכות עמ' שיז, ובשו"ת אבן ישראל ח"ט בהערות ע"ד המשנ"ב בס' תרנ, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף ארבעת המינים).

ערבה שהיה בה לבלוב ועתה אין בה לבלוב, אף שמעיקר הדין ברוב הפעמים אפשר להכשירה, (וכנ"ל שרק ערבה שראשה העליון דהיינו הענף נפל פסולה ולא הענף, עי' או"ר ושו"ת אבן ישראל שם) מ"מ בזמנינו שמצויים ערבות נהגו לקחת רק ערבה עם לבלוב. (הגרשז"א בהליכו"ש עמ' קפט).

ערבה שנשרו עליה

ערבה שנשרו מקצת העלים כשרה, אך לכתחילה יש לקחת ערבה שלא נשרו אפילו חלק מהעלים,

ערבה שנשרו רוב העלים פסולה ביום הראשון, (שו"ע סי' תרמ"ז ס"ב), ובשאר הימים לכתחילה אף בשאר הימים אין לקחת ערבה שנשרו רוב עליה, כיון שמצוי בזמנינו ערבות שלימות. (משנ"ב שם סקי"א, ובשו"ע הרב סי' תרמ"ז ס"ה). **ואם לא יכול להשיג ערבות אחרות**, לכתחילה יברך על לולב חבירו, ואם לא יכול לברך עליה, אף שיש אומרים שהוא פסול משום הדר והדר פסול רק ביום הראשון. מ"מ יש לחוש שלא מקיים בזה מצוות לולב כיון שאין ערבה עליה, ולכן לא יברך על נטילת לולב. (עי' משנ"ב שם סקי"י ובשעה"צ שם סקי"א, ובכה"ח סקי"ב, ובשו"ת אבני ישפה ח"א סי' קכג ענף ג' בשם הגריש"א).

דיני אתרוג

צורת האתרוג

הידור מצוה לקחת אתרוג שיש לו צורה יפה, א. בנוי כמגדל, וצורתו נאה, ב. שיהיה העוקץ שקוע, ג. שהעוקץ של האתרוג יהיה מכון כנגד פיטמת האתרוג. (תפארת ישראל סוכה פ"ג משנה ו', והו"ד בחיים וברכה סה' בשם התפארת ישראל) **אך להלכה אין בזה קפידא, והוא רק להידור מצוה**. (עי' ב"י ריש סי' תרמח). [יש שהעדיפו צורה יפה על אתרוג שאינו נקי, (היכל הוראה ח"א אות פג, וילקו"ד ד' מינים עמ' שצד) ואמנם כנתבאר להלכה שני הידורים הנ"ל מובאים בתפארת ישראל ולפעמים אתרוג שאינו נקי הוא ספק חסר משא"כ צורה נאה שמעיקר הדין אינו פוסל, וכן אתרוג צהוב עם נקודות עדיף מירוק ללא נקודות].

מהו נשרו רוב עליה, דהיינו רוב העלים של שיעור העץ. (חזו"א סי' קמ"ו סק"ב).

ערבה חסרה

עלה חסר, כשר, אלא א"כ רוב העלים חסרים ברובם, הערבה פסולה, אך כנ"ל הידור מצוה לקחת ערבה שלא נחסר ממנה כלום.

ערבה יבשה

ערבה שיבשה ברוב העלים פסולה. (שו"ע תרמ"ז ס"ב ומשנ"ב שם סקי"ז). וכדיני היבשות שנ"ל לגבי הדס. **אך ערבה שיבשה מהחום, כשרה**, ואין דינה כערבה יבשה. (חוט שני סוכות פט"ז אות א').

ענפים קטנים שיוצאים מהערבה

ענפים קטנים שיוצאים מעלי הערבה, כשרים ואינם פוסלים את הערבה, ואין חיוב לקוטמם, אך לנוי מצוה ראוי לקוטמם. (וכנ"ל שאין צריך בערבה שעליה יהיו חופים את העץ, ובהורני חוקיק עמ' שמד).

ערבה עם כתמים חומים או שחורים

מצוי מאוד בערבה שיש בעלים כתמים חומים או שחורים, מחמת הריסוס או מחלת צמחים, הערבה כשרה, אך הידור מצוה "זה אלי ואנוהו" לקחת ערבה נקייה.

החלפת הערבות

ברמ"א (סי' תרנ"ד ס"א) מבואר שיש להזהר להחליף הערבות כל יום, **ורבים מהדרים בזה, אך אינו חיוב**, כיון שעכ"פ בזמנינו אם שומרים על הערבה היטב, אפשר להחליף את הערבות כל יומיים או שלושה לפי העניין, [כמצוי שהערבה מתייבשת או שעלי הערבה נופלים בשעת הנענועים].

גודל הערבה

גודל הערבה ג' טפחים (שו"ע סי' תרנ"ג ס"א). ומוודדים את הג' טפחים מהעץ שמתחת העלה התחתון עד למעלה בלא העלים העליונים. (ערוך השולחן שם והגרנ"ק בספר ארבעת המינים למהדרין עמ' רמד, אך יש מחמירים למדוד עד סוף החלק שיש בו עץ ולא החלק הרך). ושיעורו כנ"ל לגבי הדס.

בדיקת האתרוג בזכויות מגדלת [מפסולי חסר/ שינוי מראה]

בין בפסולי מראה, (שו"ת המבי"ט ח"ג סי' מט, ומשנ"ב סקמ"ו ועוד) ובין בפסולי חסר, (פמ"ג סי' תרמ"ח א"א סקי"ח) אין חיוב להסתכל בזכויות מגדלת, כדי לראות אם יש באתרוג שינוי מראה. אך **הרבה פעמים אם לא יודעים לבדוק את האתרוג** [כהמון העם שלא בקיאים במראות אתרוג] צריך לבדוק את האתרוג היטב, **וכן אם רואים איזה ריעותא או איזה סימן ואי אפשר להבחין מהו צריך לראות אם הוא חסר או שינוי מראה**. (עי' רע"א דרוש וחידוש, וחזו"א סי' קמ"ז ה', ובשו"ת תו"ה ח"ג סי' קפז בשם החזו"א, ובמעדני שלמה עמ' ריב בשם הגרשז"א, ונתבאר בארוכה בספר).

הידור מצוה [מהודר א' א'] לקחת אתרוג ללא נקודות כלל. (פמ"ג א"א סו"ס תרמ"ח ובחיי אדם כלל קנא ס"ח).

דיני נקודות שחורות

אם הנקודה השחורה [שפוסלת וכמו שיתבאר להלן] בחוטם האתרוג, אף נקודה אחת האתרוג פסול ביום הראשון כיון שאינו הדר. (שו"ע סי' תרמ"ח ס"ב). **ובשאר הימים לבני ספרד:** כשר לברכה, **ולבני אשכנז:** פסול לברכה, [ורק בשעת הדחק שאין לו אחר].

במקום החוטם - מתחיל ממקום שהאתרוג מתחיל להיות צר בשיפוע עד הפיטמא. (נחלקו בזה הראשונים, דעת רש"י סוכה לה: ד"ה ובחוטמו במקום העבה ביותר באתרוג לפני שמתקצר, ודעת הראב"ה שהוא מעובי גובהו עד ראש האתרוג נקרא חוטם, ויש אומרים שרק השיפוע עד ראש האתרוג נקרא חוטם, וברא"ש סוכה שם ס"כ כתב שכל השיפוע קרוי חוטם, והרמב"ם בפ"ח מסוכות ה"ז כתב שחוטמו היינו הדד של האתרוג, ולמעשה כתב בב"י שעמא דבר שמעובי גובהו עד הפיטמא פוסלין חזית כל שהוא, וכן כתב בשו"ע ס"ט "וחוטמו היינו ממקום שמתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו". ומבואר שרק השיפוע בכלל וכן כתב בס"ב, ובלבוש ס"ב ובשו"ע הרב סכ"א, ובביה"ל ד"ה במקום, אבל במחזיק ברכה סק"ו כתב שעובי גובהו בכלל הפסול, ולדינא נראה כאחרונים הנ"ל, ופסק השו"ע).

אם הנקודה למטה מהחוטם האתרוג, כשר. אך אם הנקודות ברוב האתרוג, ואף בצד אחד של האתרוג יש בזה שינוי מראה ופסול.

אם יש שתי נקודות מתחת לחוטם האתרוג ונפרדות זו מזו, יש פוסלים, ולכתחילה מחמירים בזה, ויש מבני אשכנז שמקילים בזה אף אם הם לא ברובו. וראה בהערה. (בשו"ע סי' תרמ"ח ס"י הביא מח' אם פוסלים שתי נקודות אף במקום אחד או לא, וכתב שם שיש אומרים שכשר, ויש פוסלים, ובדעת השו"ע, במשנ"ב שם סקמ"ב הביא דעת הא"ר והפמ"ג להכשיר כ"א הראשון, ובכה"ח ס"ק עד כתב שיש אומרים ויש אומרים הלכה כ"א בתרא ורק בשעת הדחק סומכים לקולא על ה"א קמא לברכה, ובכה"ח שם סקע"ח, ובהורני חוקיק עמ' שעה, ודעת החזו"א או"ח סי' קמ"ז סק"ה ד"ה ספק רק, כתב שלדעת הראשונים הנ"ל פסול רק אם הנקודות נמצאות בכל שטח האתרוג. ויש שפסקו כדברי החזו"א, ואולם דבריו חידוש עצום, ולא נאמרו להלכה, ולכן אף הנוהגים כהחזו"א מחמירים בזה כשיטת המשנ"ב, וכן בשו"ע הרב סק"כ כתב שלכתחילה יש להחמיר כדעה השניה ורק בשעת הדחק שא"א למצוא אתרוג אחר אפשר להקל בזה).

נקודה על הדד של הפיטם, פסול. אף נקודה אחת, אך נקודות שחורות על השושנתא כשר, (עי' משנ"ב סק"ל ובספר ארבעת המינים למהדרין עמ' קצד).

נקודות על העוקץ ובתחתית האתרוג, כשרות, כיון שלא נראים שמחזיקים את האתרוג (א"א מבוטשאטש סי' תרמ"ח והגרנ"ק).

נקודות שנוטים לשחור, הרי הוא כלל שחור שפסול. (דעת"ת סי' תרמ"ח סט"ז ובחוט שני סוכות פי"ד ס"ד).

נקודה שחורה על הבלעטל, תלוי בסוגי הנקודות וכדלהלן. (עי' שער הציון סקנ"ו בשם הפמ"ג לגבי חזית ומראה שחור על בועה, אך יל"ע כיון שבבלעטל הרי הוא חלק מהאתרוג הרי הוא פסול וכן הסכימו כמה אחרונים ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' קפנ, וכן הור"ד הגריש"א והגרנ"ק, וכ"כ בספר הורני חוקיק עמ' שפ, ואמנם בנקודות שחורות בזמנינו הרי הוא תלוי וכמו שיתבאר להלן).

נקודות השחורות הכשרות

מעיקר הדין נקודה שחורה שפוסלת רק אם היא חלק מהאתרוג ולא מדבר חיצוני. (הסכמת הפוסקים).

ולכן נקודות ולכלוכים חיצוניים כגון מזיהום אויר/פטריה שחורה/פריחה או מאלרגיה - אינם פסולות כיון שהם מדבר חיצוני. אך לכתחילה יש להורידם משום "זהו אלי ואנוהו". (ועי' או"ר ח"ב עמ' רעד שנקודות שחורות אף אם רק מומחה יכול להורידם אינם פסולות).

הורדת נקודות שחורות

בנקודות חיצוניות שכנ"ל לכתחילה יש להורידם, יש להוריד בזהירות ע"י קיסם אוזניים רטוב או קיסם עץ בעדינות [ע"י מומחה] או ע"י בד לח או פלסטינה או דבק שדומה לפסטינה. אך אם לא מורידים באופנים הנ"ל, בדרך כלל אפשר לפסול את האתרוג.

אמנם יש הרבה נקודות שחורות על האתרוג שהם חודרות בתוך שכבת העור החיצונית לתוך בשר האתרוג, וכשמורידם יכול לחסר מהבשר, ורק נקודות שחורות על גבי הבלעטל, אפשר לקלפם בזהירות [שמעתי מהגר"ח רבינוביץ שליט"א, וכ"כ בשיר הלולים (חלק בירורי הלכה סימן ב' עמ' רצז)], אמנם כנ"ל שנקודה שקופה ללא חיסור הבשר אינה פוסלת מעיקר הדין אך כיון שצריך זהירות בכך, יש להזהר שלא להוריד את הנקודות השחורות, ומ"מ יש הרבה פעמים נקודות שהם חיצוניות ממש מלכלוך חיצוני שאפשר להורידם.

הנקודות שהם ספק או משתנות

(א). **נקודות מריסוס, אינם פסולות.** (נתבאר בארוכה בספר שלמעשה הסכמת הפוסקים להתיר בזה, ואין מקום להחמיר בזה). אך לפעמים הריסוס צורב עמוקות את האתרוג והרי הוא בגדר חסר. ובזה צריך ראיית מורה הוראה הבקי בדיני מראות באתרוג. שלפעמים יפסל מחמת שינוי מראה באתרוג. (עי' בעיטורי מרדכי ד' מינים עמ' ג' בשם הגרמ"ש קליין והגרמ"מ לובין שבכה"ג הרי הוא שינוי מראה ופסול).

(ב). **נקודות מקוצים באילן.** ואם עושות נקב יתבאר להלן.

(ג). **נקודות שחורות מכירסום בעלי חיים,** לפעמים יש שם חשש כירסום ורקבון של האתרוג, והרי זה כנקודות פנימיות שהרי הם פסולות, ואז צריך לבדוק את האתרוג בזוככית מגדלת אם הוא חסר.

ובכל ספק בנקודות הנ"ל, ומי שאינו בקי, יראנו למורה הוראה
הבקי בדיני מראות האתרוג.

נקודות לבנות

נקודות לבנות בצבע דף לבן - פסולות, (עי' תפארי" פ"ג סוכה מד,
ודע"ת סט"ז וכן מטו בשם החזו"א), אך בזמנינו מצוי נקודות הנ"ל.

נקודות לבנות, מאבקה או קורים - כשרות, כיון שהם חיצוניות
ואפשר להורידם, אך צבע חיוור באתרוג שנוטה ללבן, [שנעשה
מחמת שלא קיבל שמש, או טעמים נוספים ואכמ"ל] אינו פסול, אך
אינו אתרוג מהודר מדיני "זה אלי ואנוהו", התנאה לפניו במצוות.

נקודות לבנות מתולעים - נקודות לבנות [שנהיות מתולעת
"אקרית אדומה"] אם מבחין אין שינוי מראה שהאתרוג נראה
לבן, האתרוג כשר, אבל אם מרחוק ניכר שיש לבן האתרוג פסול.
(נחלקו הפוסקים האם דינו כחסר כיון שהתולעת מוצצת מבשר האתרוג, או
לא, ויש שכתבו שבמציאות בזמנינו התולעת גם מוצצת את מוהל האתרוג
ואין בזה חשש חסר וכמו שמצינו בשו"ע סי' תרמ"ח ס"א שאפשר לבדוק
את האתרוג בבדיקת חוט ומחט, ואף שיוצא מוהל לא חיישנן בזה לחסר, וכן
כתב בחזו"א סי' קמז ס"ה שמוהל היוצא אינו משום חסר, ואף משום יבש
אין בזה כיון שאין כאן שיעור היבשות, ואינו בכלל יציאת מבחין, ומשום
מראה לבן הקה"י באורחות רבינו אתרוג נ' שא"ז שינוי מראה כיון שלא נראה
מבחין).

קו/קווים לבנים באתרוג - אתרוג שיש בו הרבה קו קווים לבנים,
ולפעמים מצוי באתרוגים [ונהיה מתולעת הטריפס] האתרוג פסול
כדין שינוי מראה. [ע"פ השו"ע סי' תרמ"ח סט"ז שכל שינוי מראה
באתרוג שחור או לבן פסול, אך באינו לבן ממש נחלקו הפוסקים,
ואכמ"ל].

נקודות חומות

נקודות חומות, אם הם מחמת מכה או לחץ או כנימה או ריסוס
וכדו' אינם פסולות, כיון שהם חיצוניות וכנ"ל לגבי נקודות
שחורות. אבל אם הנקודות פנימיות, אם הנקודות חומות,
שדומות לשחור פסולות, אך אם יש נקודות חומות בהירות או
כהות, כשר, (חיים וברכה אות שב, חוט שני סי' תרמ"ח סק"ד ד'). ויש
מחמירים. [ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף הלכות ארבעת
המינים].

אתרוג שנעשה חום מחמת המשמוש

אתרוג שקיבל מכה בבליטות הקטנות של האתרוג [נקראים לוזים,
ויש בהם שמן בחומציות גבוהה] ואם התפוצץ בליטה אחת גורם
לאתרוג להיות בגוון חום, ונהפך לחום, בשעת הדחק האתרוג
כשר. (עי' משנ"ב סק"ז).

אם האתרוג קיבל מכה או שהחזיק את האתרוג בידים הרבה
זמן, כיון שמפריש את החומר, ראוי לשטוף את האתרוג
במהירות עם מעט מים או רוק כדי שהמיץ לא ישרוף את
המקום, אולם אם האתרוג קיבל מכה רצינית ויצא מיץ מהשכבה
הפנימית של האתרוג לא יועיל לשוטפו ויהיה חום ביום יומים
הקרובים.

ובחידושי חת"ס (סוכה דף לו ע"א) כתב שאף שמצוי שלאחר כמה
ימים האתרוג נעשה חום מחמת משמוש הידים, אינו פוסל כיון
שזה נעשה ע"י מצוות, והובא בקובץ אוצרות הסופר (חלק יא עמ'
פג) שכוונת החת"ס שמראה חום שנגרם ע"י המשמוש אינו

פוסל כיון שעדיין נקרא מראה אתרוג כשר, ועדיין יש עליו תורת
הדר כיון שמראה בא ע"י מצוות.

ומ"מ אף החת"ס לא הכשיר אלא שנעשה מחמת המצווה, אבל
אם נעשה מחמת משמוש הקונים או שהניחו אותו שלא
בזהירות על גבי ריפוד, אלא על גבי שולחן קשה, יש להחמיר
שפסול.

נקודה חומה בחוטמו כשר, אבל אינו מהודר.

דיני אתרוג שנקלף/חסר

אתרוג שנקלף או נחסר פסול. [ולהלן יתבאר איזה קליפה] ואם
נשאר משהו יש מכשירים, ולכתחילה מחמירים שפסול אלא
א"כ נשאר כשיעור סלע שהוא 3.2 ס"מ. (שו"ע סי' תרמ"ח ס"ו).

אך יש בזה חילוקים בסוגי הקליפות: באתרוג יש שלושה
קליפות, א' קליפה חיצונית כעין ניילון שקוף, אם הוא נקלף
האתרוג כשר לכתחילה. (עי' שו"ע סי' תרמ"ח ס"ו, ובמשנ"ב סק"ו,
ובביה"ל ס"ב ד"ה ואם חסר כל שהוא). ב' קליפה הירוקה ואם לא
התקלף למקום הלבן הוא רק כשר, אבל המהדרין שאינו חסר
כלל ולא יהיה חסר אף בקליפה הירוקה. (נח' בראשונים, ולדינא דעת
המשנ"ב לפסול ודעת החזו"א להתיר). ג' קליפה הלבנה שהוא בשר
האתרוג, אף אם נחסר משהו פסול. (עי' שו"ע ומשנ"ב שם ובשעה"צ
סקכ"ז).

שיעור החסרון

אתרוג שחסר אף כל שהוא פסול. (עי' שו"ע סי' תרמ"ח ס"ב ומשנ"ב
שם סק"ט).

דיני ספק חסר

ספק חסר [אף בחוטמו של האתרוג] כשר אף ביום הראשון,
ואפשר אף לברך עליו. (ט"ז שם סק"ה, ובחיי אדם כלל קנה א' ובחזו"א
סי' קמז סק"ה). אך צריך לדעת שאם מוכרים אתרוג שהוא ספק
חסר ב150 ש"ח ואומרים שהוא מהודר, הרי הוא מקח טעות,
ואיסור אונאה. כי אדם שמשלם סכום כזה יקר לא על כזה
אתרוג שמוכשר מכוח ספק ספיקא.

בספק חסר בפיטם, ראוי להחמיר ביום הראשון. (חזו"א סי' קמ"ז
סק"ה).

בספק חסר בשנים שלושה מקומות במיעוטו של האתרוג כשר,
אבל אם הוא ברובו של האתרוג או בחוטם ועוד מקום ראוי
להחמיר. (חזו"א שם) אך בשאר הימים אף לבני אשכנז אפשר
להקל בזה. (חזו"א שם).

חסר שנעשה מתולעים וכדו'

חסר שנעשה מתולעים, יש בזה כמה אופנים, ומ"מ אינו מצוי
באתרוגים בזמנינו וקצרנו בפרטי הפסולים ויתבארו בספר
בהרחבה עם תמונות בס"ד, ואף שלפעמים יש ספיקות ושאלות
יש לשאול למורה הוראה הבקי בדיני מראות האתרוג. (במג"א סי'
תרמ"ח סק"א כתב דברי רש"י שכתב לשינא אחרינא סרח מחמת תולעים,
וכתב "משמע דאכילת תולעים לבד לא פסלה עיין סעיף ב' עכ"ל, ובמחצית
השקל כתב לבאר שמבואר שבחסר כל שהוא אינו פסול כל עוד שאינו חסר
כאיסר, וכן כתב בכה"ח שם. ואמנם ברש"י בסוכה לז כתב שמיידי ביו"ט
שני שאינו פסול משום חסרון, וכן כתב בית השואבה אתרוג אות סה, ועוד

דיני בלעטלך באתרוג

אתרוג שיש בו חזזית פסול. (שו"ע סי' תרמ"ח ס"ט). ובזמנינו אין החזזית מצויה, אך מצויים על האתרוג בלעטלך, ודיניהם כדלהלן:

בלעטלך שאינם גבוהים מגובהו של האתרוג, וכמצוי ברוב האתרוגים כשר לכתחילה. (עי' שו"ע סי' תרמ"ח ס"ג ובמשנ"ב שם סק"ג). והוא הבלאטלעך המצויים בזמנינו. (פוסקי זמנינו).

בלעטלך שגבוהים בחוטמו של האתרוג [ובדקים כן ע"י שעוצמים את העיניים ומעבירים את היד על האתרוג, ורק אם מרגישים אותם במישוש היד, פוסלים. (הסכמת הפוסקים) ואפשר שבזמנינו אינו מצוי, א"כ אף אין צריך לבדוק כן, ויל"ע] **רבים מבני אשכנז מחמירים:** אפילו משהו פסול. (עי' ברמ"א סי' תרמ"ח ס"ג ובמשנ"ב שם סק"נ כתב, ובשעה"צ סק"ו, ובשו"ת אור לציון ח"ג פרק לה תשובה ג', שטוב להחמיר בזה). **אך רבים מקילים** בבלעטלך שבזמנינו אף אם נמצא בגובהו של האתרוג כיון שאינו חלק מהאתרוג, (עי' שו"ע הרב שם סק"ג, ובערוך השולחן שם סק"ד ובשו"ת יבי"א ח"ט חאו"ח סי' צ"ב אות א', ובקובץ מה טוהו אהליך יעקב ח"ד עמ' קלז בשם הגר"ש דבליצקי זצ"ל).

ומ"מ יש הידור מצוה "זה אלי ואנוהו" לקחת אתרוג מהודר א' ללא בלאטלעך. [וכנתבאר להדיא מדברי הפוסקים לגבי נקודות שחורות באתרוג, וביוסף אומץ סימן תתרג, וכ"כ בפמ"ג (סו"ס תרמ"ח בקצת מדיני אתרוג) ובחיי אדם (כלל קנא ס"ח) ובתפארת ישראל (סוכה פ"ג משנה ו') ובאלף המגן (סי' תרמ"ח סק"ב)].

בלעטלך [שגבוהים בחוטמו של אתרוג וכנ"ל] **שנמצאים מתחת לחוטם, יש אומרים שאם** נמצאים במקום אחד כשר, ואם היו בשני מקומות ברוב שטח האתרוג או ברוב היקו פוסלים את האתרוג, ואף לבני ספרד שם שניהם במקום אחד [ופרודים אחד מהשני] יש להחמיר שהאתרוג פסול, אבל אם מחוברים אחד ליד השני, האתרוג כשר. (אזמרה לשמך בהל' ד' מינים). **ואולם להלכה** [כנתבאר שרבים מקילים בבלעטלך שבזמנינו אף אם נמצאים בגובה האתרוג, וגם בדעת השו"ע אם ב' נקודות פוסלות נח' הפוסקים, ואפשר גם שכל דבר השו"ע הוא רק באבובעות כנתבאר בדברי השו"ע שם, ולא בנקודות שנגרמות מדבר חיצוני וכתבאר בשו"ת המבי"ט ח"ג סי' מט ועוד וכתבאר בארוכה בשערי יוסף ארבעת המינים חלק בירורי הלכה, ושו"ר שכן הורה הגרמ"מ לובין שליט"א שהרי הוא נחשב מנומר במראות הכשרים, ואסור], אף אם נמצא לבני ספרד שני בלעטלך במקום אחר האתרוג כשר.

הסרת בלעטלך

להסיר בלעטלך - יש חילוק בין בלעטלך שיטחיים שהם מפגיעות חרקים שמוצאים את מוהל האתרוג בלי חיסור בבשר ומשאירים את בשר האתרוג יבש, וצריך להזהר שלא לחסר מעבר לך, אבל בלעטלך עמוקים שנהיו בד"כ מפגיעות של קוצים, כיון שהגלידו שהם מחוברים אם יבוא להסירם, יצטרך לחסר מבשר האתרוג, ויהיה האתרוג כחסר. (שיר היוללים חלק בירורי הלכה סימן ב' עמ' רצז).

דיני אתרוג בלי פיטם

אתרוג שנפל הפיטם, יש בזה ג' אופנים.

ישוב כתב בכפות תמרים סוכה שם ד"ה ת"ש שהתולעים אכלו רק את קליפתו הדקה ע"ש).

גודל האתרוג

גודל האתרוג לכתחילה בשיעור שני ביצים (סי' תרמ"ח סכ"ב וביה"ל שם ד"ה פחות) להחזו"א 100 סמ"ק, ולהגר"ח נאה 58 סמ"ק, (עי' חזו"א עוקצין ס"ג סק"ז וביעורין של תורה שיעורי המצוות אות כה).

אתרוג קטן בשאר הימים, כיון שפסול משום הדר, ולכן בשאר הימים אם האתרוג מצטמק **לבני ספרד** כשר **ולבני אשכנז** פסול כל שבעה. **ומ"מ אף לבני ספרד לכתחילה יש להדר לקחת אתרוג בשיעור גדול** [כשיעור חזו"א, ואף יותר גדול] א. כדי שאח"כ לא יצטמק בשבעת ימי החג, ולכתחילה יש להדר בזה. (עי' ביה"ל שם ד"ה פסול בשם הביכור"י, וחזו"א סי' קמ"ח סק"ב ב). גם כיון שבדרך כלל קונים את האתרוג כמה ימים לפני סוכות, ומצוי שהאתרוג מתנפח ממים שהשקו אותו ואח"כ מצטמק. ג. הידור מצוה באתרוג גדול, [אך שלא יהיה גדול מיד]. (וכנתבאר במג"א סי' תרע"ב וכנ"ל לגבי גודל הלולב).

אתרוג שניקב

אתרוג שניקב כנקב מופלש כל שהוא, אע"פ שלא נחסר כלום. (שו"ע סי' תרמ"ח ס"ב) ובזמנינו אינו מצוי באתרוגים הממיומנים שעוברים כמה וכמה מיונים, (ונתבאר בארוכה בשערי יוסף הלכות ארבעת המינים).

נקב באתרוג הנעשה מקוצים [-הוגלד האתרוג]

נקב הנעשה באתרוג מחמת הקוצים, אם הנקב לא הגליד, האתרוג פסול, אבל אם הנקב הוגלד לגמרי [ולא נשאר שום נקב] ונראה כעין בלעטלך [או שקליפת האתרוג עוברת עליו] האתרוג כשר. (רמ"א סי' תרמ"ח ס"ב ומשנ"ב שם סק"י, והסכמת הפוסקים).

נקב במקום הפיטם

נקב בראש האתרוג במקום הפיטם, לכתחילה פסול (עי' משנ"ב סקל"א).

לפעמים מגיע עד חדרי הזרע ויש מחמירים שפוסל את האתרוג. (הגרע"פ, אך מעיקר הדין אינו פוסל וכמו שכתב בשד"ח ד' מינים ס"א אות יד, ויש בזה כמה ספיקות אינו מופלש, ויש אומרים שאף מופלש אינו פסול אלא א"כ חסר, וגם ברוב הפעמים אינו מגיע לחדרי הזרע, וכמו שכתב בספר הורני חוקיך עמ' שנג, ולפי"ז אפשר שא"צ להחמיר לבדוק, אך אפשר שכיון שהוא ספק חסר, ואינו לכתחילה, כיון שאפשר לבדוק אותו בקלות כגון על ידי הכנסת חוט דק ראוי לבדוק).

אתרוג שיש בו סדק [-בקיעה/חריץ]

אתרוג שיש בו כמין בקיעה או חריץ דק, [הקורה מחמת אקרית הפקע] האתרוג כשר, כיון שהוא מתחילת ברייתו כך. (שו"ת שערי דעה סי' טו ובחיים ברכה סי' קצ"ז ובביכור"י תוס' ביכורים סק"ח), אך הרבה פעמים האתרוג סדוק, וצריך להראותו למומחה הבקי בדיני אתרוג.

הידור בלקחת אתרוג עם פיטם

הידור מצוה לקחת אתרוג עם פיטם, שלא להכנס לספיקות הנ"ל, [ויש אומרים לקחת אתרוג עם פיטם אף שיש בו בלעטלאך (הגריש"א באשרי האיש ל"ג פל"א אות ד') או אתרוג מרוקאי עם פיטם, מאשר חזו"א בלא פיטם (הגרע"פ). אך יש שהידור לקחת אתרוג בלא פיטם, כיון שחוששים בו לחשש מורכב, (הגרשז"א במעדני שלמה עמ' צה)].

ספק מתי נפל הפיטם

במקום ספק מתי נפל הפיטם אפשר להתיר, אך בזמנינו שמצוי אתרוגים עם פיטם יש להחמיר בזה, ולכן אתרוג רק עם פיטם, ולכן רבים מחמירים לכתחילה רק לחפש אתרוג עם פיטם, וצריך להזהר לקחת אתרוג שהפיטם חזק (החיד"א ביעיר אוזן מערכת ס' אות לב כתב שכשר משום ספק ספיקא, וכ"כ בשער הציון ס' תרמ"ח סקל"ז, וכ"כ בכה"ח סקנ"ג ובחזו"ע עמ' רסד, אבל בשו"ת בעי חיי חי"ד ס' קז כתב שאחר שהשו"ע כתב שפסול א"א לעשות ספק ספיקא ע"ש, ואמנם בזמנינו שרוב הפיטמים נופלים באתרוג, אפשר להקל בזה, ומ"מ בזמנינו כיון שמצוי אתרוגים, יש להחמיר בזה).

אתרוג בלא עוקץ

נפל העוקץ פסול. (שו"ע שם ס"ח). [ורק בשעת הדחק שאין אתרוג אחר בעיר אפשר לברך עליו (משנ"ב שם סקל"ג)].

צבע האתרוג

הידור מצוה לקחת לכתחילה אתרוג בצבע צהוב, (תוס' סוכה לא: ד"ה הירוק, פמ"ג א"א סו"ס תרמח, שו"ע הרב שם ס"ל, ומשנ"ב שם ס"ק סה). והידור מצוה שיהיה נקי מכל גוון ירוק, אך יש מהדרים על פי הקבלה לקחת אתרוג ירוק. (סידור בית יעקב ליעב"ץ הלכות ד' מינים אות כא ע"פ תיקוני זוהר תיקון כא דף נו:).

אתרוג בצבע אדום כהה, שחור, חום כהה הדומה לשחור, לבן כקליפת הביצה - פסול. (עי' שו"ע ס' תרמ"ח סעי' כא).

אתרוג ירוק כצבע הכרתי [-ירוק כהה] - אינו לכתחילה, אך האתרוגים שבימינו ברובם כשרים, כיון שאח"כ יכול לחזור למראה צהוב. (עי' שו"ע שם, ובאו"ר ח"ב עמ' רסו, ובספר ארבעת המינים למהדרין עמ' תפח, ובספר לקיחה תמה עמ' קמא).

אתרוג שמשנתה מירוק לצהוב - אינו לכתחילה ורק בדיעבד כשר, ונכון ליטול אחר. (בב"ח סו"ס תרמ"ח כתב שפסול, וכן כתב בעולת תמיד ובמשכנות יעקב ס' קנו, ובשו"ת חוט המשולש ס' כג מהגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל, אך דעת הט"ז סק"י והמג"א סק"ג ובח"א כלל קנא סט"ז ובשו"ע הרב ס"ל ובמשנ"ב סקס"ה שכשר, ומ"מ הו"ד הגריש"א בסוכת חיים עמ' שמא שלכתחילה יש לקחת אתרוג שחזר למראה אתרוג לגמרי ושאין בו מראה ירוק).

אתרוג צהוב שאינו מהודר - עדיף לקחת אתרוג צהוב שאינו מהודר כ"כ, מאשר לקחת אתרוג ירוק ככרתי. (חוט שני סוכות עמ' רפד). אמנם צריך להזהר שלא לקחת אתרוג צהוב מידי, כיון שלפעמים מרוב שהאתרוג ישן הפיטם יכול ליפול ולפסול את האתרוג.

א. אם ניטל גם השושנתא [-פרח] וגם הדד [שצמוד לאתרוג] ונעשה גומא במקום, האתרוג פסול, (שו"ע ס' תרמ"ח ס"ז) ובשאר הימים, לבני ספרד: כשר, ולבני אשכנז: פסול.

ב. אם ניטל רק מעל הגומא, ומכסה את הגומא, ובולט קצת לעלה, לבני ספרד: כשר, ולבני אשכנז: יש להדר לקחת אחר. (משנ"ב סק"ל).

ג. אם אינו בולט לחוץ, וגם אין גומא, לכתחילה אף לבני ספרד יש להחמיר ביום הראשון. (עי' בב"י שם, ובמשנ"ב שם סק"ל).

אך אם ניטל רק השושנתא, ולא ניטל הדד, לבני ספרד: אינו פסול, ולבני אשכנז: טוב להחמיר בזה. (עי' רמ"א שם) ומשום זה אלי ואנוהו נראה שאף לבני ספרד יש להחמיר בזה, משום זה אלי ואנוהו.

אתרוג שהפיטם נפל באילן

אם הפיטם נפל באילן האתרוג כשר לכתחילה. ובזמנינו האתרוגים שאין להם פיטם כגון אתרוג תמני וכדו' מצוי שהפיטם של האתרוגים נופל באילן, ולכן הם כשרים, אך אתרוג מרוקאי או אתרוג חזו"א שגדל עם פיטם בדרך כלל, ועתה אין לו פיטם, תלוי באופנים שנ"ל. (דעת הראב"ד תמים דעים ס' רל"ב, רא"ש פ"ג ס' ט"ז, המכתם לה. ההשלמה לה: שאתרוג שאין להם פיטם אינו מעכב, אבל ברמב"ן בהל' לולב הגדול כתב להשיג ע"ד הראב"ד שמעולם לא עלה על דעת מעולם שלא יהיה אתרוג בלא פיטם, ורק הפיטם נושר מהעץ, וכן כתב בחידושי הריטב"א סוכה לה: ובמאירי במגן אבות, ובשבולי הלקט ס' שם, וכן הו"ד החזו"א ובהליכו"ש פ"י ס"ח ובשו"ת שבט הלוי ח"א ס' קעז שבאתרוגים שבזמנינו הרי זה מצוי שהפיטמים נופלים וממילא הרי הם כשרים). [ויש מחמירים שאתרוג בלא פיטם כשר, רק אם לא ידוע מעולם שלא היו לו פיטם. (תליא במח' הראשונים, וכתבו להחמיר, שו"ת קנה בושם ח"ב ס' כו, הגרי"ש אלישיב זצ"ל בהערות לסוכה לה. ועוד, ונתבאר בארוכה בספר בהרחבה)].

סימני הזיהוי לאתרוג שהיה בו פיטם

במשנ"ב (ס' תרמ"ח סקל"ב) כתב שהדרך לזהות אם הפיטם נפל לאתרוג, אם יש בו גומא הפיטם נפל באילן, ואם אין בו גומא פסול, אך בזמנינו קשה לבדוק סימן זה, כי מצוי שיש לו גומא והיה לו פיטם, ונוצרה הגומא לאחר שנפל הפיטם.

אך מצינו כמה אופנים לבדוק אם היה לאתרוג פיטם. [ויודעים ביותר למומחים באתרוגים, וצריך בזה הרבה שימוש ונסיון חזק].

א. בצבע הפיטם, אם הוא מקום הפיטם בצבע שחור של עובש, מוכח שהפיטם נפל אחרי שהיה מעל העץ. (שמעתי מהגר"ח רבינוביץ שליט"א).

ב. אם יש טבעת וחרין מסביב לפיטם, מוכח שהפיטם נפל לאחר מכן. (כשרות ארבעת המינים עמ' כז בשם הגר"מ הלר זצ"ל).

ג. אם יש הגלדה ורקבון ושחרורית במקום הפיטם בצבע קרם או חום בהיר סימן שנפל מהעץ, אבל אם אין שום הגלדה סימן שנפל אח"כ. (פוסקי זמנינו).

וישנם אופנים נוספים שהמומחים באתרוגים, יכולים להבחין אם ישנם ראשי גידים חתוכים או שרואים שכבת העור החיצונית, (עי' שיר הלולים עמ' שמח).

אתרוג רקוב או ישן

אתרוג רקוב או ישן פסול, בזמנינו אינו מצוי [ונתבאר הדינים בהרחבה בשערי יוסף הלכות אתרוג]. אך כתבו הפוסקים יכול להיות נקודות קטנות שנפגעו מתולעים, ונהיה במקום שם חסר, והרי זה פסול גמור, ומי שלא בקי בדיני אתרוג לא יבחין בזה בלא התבוננות.

אתרוג מורכב - זן האתרוג

אתרוג המורכב פסול, ובזמנינו גם אי אפשר לסמוך על הסמינים לבדיקת אתרוג שאינו מורכב, כיון שהחקלאים מתחכמים להצמיח אתרוגים מורכבים כמו אתרוגים שאינם מורכבים, ולכן

שו"ת בריני קניית ארבעת המינים

להראות את ארבעת המינים למורה הוראה

שאלה: האם כל אדם שקונה ד' מינים צריך להראות אותו למורה הוראה.

תשובה: אף אם נקנו באריזות סגורות או במקום ממוין יש לבדוקם היטב או להראותם על חכם.

מקור: ע"פ הידוע אינו בכלל מיעוט המצוי, ועד 10 אחוז, ואין זה בכלל מיעוט המצוי, אך יש מחמירים שאין לסמוך בזה על המיון כיון שמצוי הרבה פסולים, וכידוע ממורי ההוראה, וכיון שאיכא לברורי, (עי' שו"ע יו"ד סי' ח"ח ס"ב ויו"ד סי' ק"י ואו"ח סי' תל"ז ס"ב, ובחכ"א הנהגת שואל ונשאל אות פב) יש להחמיר בזה. וכן כתב לי הג"ר שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א במח"ס שו"ת שבט הקהתי שראוי והידור קצת לבדוק, ואמנם הגרי"מ במח"ס הורני חוקיך כתב לי שאינו מצוי פסולים במקומות הנ"ל, וממילא אינו חיוב לבדוק בכלל דאיכא לברורי, אך מ"מ בודאי שראוי לבדוק להידור וחיבת המצוה, ולא לקנות בעינים סגורות, ושוב שמעתי כעת מהגאון רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א מח"ס שו"ת שביבי אש וש"ס, שבודאי יש חיוב לבדוק את כל הד' מינים.

קניית ד' מינים ללא הכשר

שאלה: האם מותר לקנות ד' מינים במקום שאין כשרות על הד' מינים.

תשובה: אפשר לקנות אף בלא הכשר אצל אדם ירא שמים ומוחזק בכשרות, [ואם לא יש חשש טבל וערלה] אבל צריך לראות שהד' מינים כשרים.

מקור: עי' משנ"ב סי' תרמ"ו סק"ו ושו"ע יו"ד סי' קי"ט, ומה שנתבאר בשערי יוסף הל' כשרות.

קניית אתרוג באשראי או בצ"ק

שאלה: אדם המשלם על קניית ארבעת המינים בצ"ק או בכרטיס אשראי, האם יש בזה חסרון של לכם.

תשובה: למעשה אף לכתחילה אין בזה חסרון של לכם, אך רבים מהדרים לקנותם במזומן.

מקור: אף שיש אומרים שקניין דרבנן בארבעת המינים לא מועיל לדאורייתא, וכמבואר בשע"ת סי' תרנ"ח סק"ה בשם המחנה אפרים, מ"מ נראה כמה טעמים, מדוע נחשב קנין גמור.

יש ליטול אתרוגים מפרדסים שהוחזקו שהם אינם מורכבים, לפי סדר העדיפויות, 1 חזו"א, 2 תימני, 3 מרוקאי, 4 קלבריה, (נתב' בארוכה בשערי יוסף ארבעת המינים ע"ש). וראה מה שנתבאר לעיל בהדרכה מעשית לקניית ארבעת המינים.

זהירות מאתרוג מחשש טבל/ערלה

אתרוג טבל פסול למצוה, כיון שאין זה לכם, וכן אתרוג של עורלה פסול, ולכן צריך לקנות אתרוג עם כשרות מהודרת, או אצל סוחר ירא שמים. (משנ"ב סי' תרמט סקמ"ה, ושו"ע סי' קי"ט שם). ובדיעבד אם קנה הלל הכשר יכול לברך עליו אף ביום הראשון. (משנ"ב שם וביה"ל ד"ה שדומה).

שו"ת בריני קניית ארבעת המינים

א. כתב בנתיבות המשפט בקהלת יעקב (סי' כ"ח) שהטעם בזה שכיון שקנאו במשיכה הבעלים מפקיר את החפץ מצידו ולאחר שבא החפץ ליד הלוקח הוא זוכה בו לגמרי והרי הוא שלו מן התורה יעו"ש.

ב. ועוד י"ל שמהני מקנין סיטומתא ומהני לדאורייתא, וכמו שכתב בשו"ת הרשב"א בתשובות המיוחסות להרמב"ן סי' רכ"ה. ואמנם בביה"ל סי' תמ"ח ס"ג ד"ה בדבר מועט כתב שמדברי הרמב"ן נראה בסו"ד שלמעשה לא מהני מדאורייתא, ולכן אי אפשר לסמוך על קנין הסוחרים אלא צריך לצרף עמו עוד קנין יעו"ש. ונראה שאפשר לסמוך ע"ד הנתיבות הנ"ל.

ג. ועוד כתבו בזה הפוסקים שיש בזה גמירות דעת שלמה בין המוכר לקונה, וקנין חצר וכמבואר במשנ"ב סי' תרנ"ח סק"י.

ד. ועוד שיש קנין חצר, שמביא את הד' מינים לביתו, וכמו שכתב בקצוה"ח סי' קצ"ח סק"א, ובדברי יחזקאל סימן ס' ע"ש.

ה. ועוד כיון שיש בזה קנין יד. ועוד טעמים.

קניית ארבעת המינים לבחור ישיבה

שאלה: בחור ישיבה שסמוך על שולחן אביו.

תשובה: יקנה בקניין חצר ויחזיקם בידו בידו. (עי' משנ"ב שם). או בקנין משיכה. (וכנ"ל שקנין מדרבנן מהני לדאורייתא).

קניית ארבעת המינים מהודרים ממעשר

שאלה: האם מותר להוסיף ולהדר בהידור בארבעת המינים מכספי מעשר.

תשובה: הידור מצוה עד שליש, ולבני ספרד: וכיון שהוא רק הידור אפשר לשלם מצווה שאינה חייב בה, ורבים מבני אשכנז: מחמירים שאין לשלם את ההידור מצוה מכספי מעשר כספים.

מקור: הידור מצוה עד שליש דהיינו אתרוג כשר שמחירו 100 ש"ח יהדר לקנות אתרוג 133 ש"ח, ואיש אמיד שיש לו הרבה כסף יש מחמירים להוסיף מההידור יותר משליש. (עי' סי' תרנ"ו ס"א ומשנ"ב סק"ה וסק"ו). ולגבי האם ההידור מצוה או חובה, במסכת סופרים (פ"ג הלכה יג) כתב שהוא חיוב וז"ל: חייב אדם לעשות ציצית נאים, ומזוזות נאות, ולכתוב ס"ת נאה וכו' עכ"ל, ומבואר דעד שליש הוא חיוב, וכן נקט בדברי המס' סופרים בחידושי מרן הגרי"ז הלוי מבריסק (פ"ד מהל' חנוכה ה"א), וכן כתב הרי"א בשלטי גיבורים (סוכה דף טז ע"א מדפי הרי"ף) וז"ל: וחייב אדם להוסיף משום הידור מצוה עד שליש וכו' עכ"ל. וכן

כתב בערוך (ערך הדור), ולפי"ז אי אפשר לקיימו ממעשרות כיון שהוא חיוב.

אבל בטור (או"ח סי' תרנ"א) כתב "מ"מ לכתחילה חובה לאגדו משום זה אלי ואנהו התנאה לפניו במצוות", וכן מבואר ברי"ף (דף טז ע"א) "ולתידור מצוה עד שליש במצוה", ומבואר שאינו חיוב, וכן נראה בשלטי הגיבורים שם, וכן כתב במאירי בב"ק (דף ט' ע"א) וז"ל: לעולם יחזר אדם אחר ההידור לולב נאה וכו', ואם הוסיף בהידור עד שליש הרי זו מידת חסידות וכבוד גדול למצוה. עכ"ל, וכן כתב לדינא בב"י (או"ח שם) שאינו חובה. וכן נראה במשנ"ב (סי' תרנ"ו סק"א) שאינו חיוב רק למצוה. וע"פ הנ"ל בריש פרק ט' שרבים מקילים בזה, שלבני ספרד ויש מקילים בזה, וכן כתב הגר"י יוסף שליט"א, בהסכמה לספר ויחל משה דיני מעשר כספים, ואמנם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' פ"ב), כתב להחמיר בזה, וכ"כ בספר באורח צדקה (פרק י"א ה') בשם הגריש"א.

ונראה בזמנינו שרוב האתרוגים והלולבים כשרים ומהודרים, ורק משלמים על ההידור מן ההידור, וממילא אינו בכלל שליש שחייב בו, ואפשר לשלמו מכספי מעשר כספים. [וכן מוכח מריש דברי השו"ע בריש סימן תרנ"ו]. ושוב ראיתי גם שכתב במועד לכל חי (סימן כג סעיף כז) ובכה"ח (סי' תרנ"ו סק"כ) שמי דחוק בממונו פטור מהידור מצוה.

קניית ארבעת המינים לבניו ממעשרות

שאלה: האם יכול לקנות ארבעת המינים לבניו מכספי מעשרות, ואף שקימ"ל שאין משתמשים בכספי מעשרות למצוות, מ"מ הרי אינו חייב לפרנסם.

תשובה: יכול לקנות את הד' מינים מכספי מעשרות, כיון שאינו חייב לקנות להם, ויכולים להשתמש בשלו, ולכן אף לילדי הגדולים יכול לקנות ממעשרות.

מקור: בשו"ע סי' תרנ"ז ס"א כתב "קטן היודע לנענע לולב כדינו, אביו חייב לקנות לו לולב כדי לחנכו במצוות", וא"כ לכאורה הרי הוא דבר שבחובה, ואינו יכול לשלמו מכספי מעשר כספים, ומ"מ כתב במשנ"ב שם סק"ד וז"ל: מהרש"ל כתב שא"צ לקנות לו לולב בפ"ע כי לאחר שיצא בו אביו יתנו לבנו לנענע בו ולברך עליו וכ"כ התוספות בערכין (דף ב') דיוצא בשל אביו וכ"מ בעיטור וי"א דאם ידו משגת טוב יותר שיקנה לו לולב כדי שיעשה הנענועים כדינו בשעת הלל עם הצבור שזה טוב יותר ממה שיברך אח"כ. עכ"ל, וכיון שיש אומרים שאין חייב בזה הו"ל ספק מעשר כספים לקולא, וע"פ הנ"ל בפרק י' שאינו חייב בפרנסתם, וכ"ש הכא, שיכולים להשתמש בשלו, וכמו שנוהגים רבים, בודאי שאפשר לשלם ממעשרות, וכן הסכימו גדולי ההוראה שליט"א.

קניית קופסא יפה לאתרוג

שאלה: האם צריך להדר ולהוציא כסף ולקנות קופסא מהודרת לאתרוג או לד' מינים.

תשובה: יש בזה הידור מצוה, וכמו שמצינו לגבי ס"ת כורכו בשיראין נאין.

מקור: עי' שבת קלג: "וכורכו בשיראין נאין", ואמנם אפשר שדוקא לגבי ס"ת, משא"כ לגבי אתרוג עיקר ההידור הוא באתרוג נאה, וכן הו"ד הגריש"א שהקופסא נאה אינה מוסיפה הידור באתרוג, ולכן אין

מקום להדר בזה, ואמנם בספר חסידים סימן קכט "כבד את ה' מהונך (משלי ג' ט') אתה קונה ארגז לשמור כסף וזהב יותר יש לך לקנות ארגז נאה להצניע ספריך ותפליך". ולפי"ז ה"ה קופסא לאתרוג, [וכן נראה ממש"כ במקור חיים (או"ח סי' כח) שיש מעלה בקופסת תפילין נאה וכמו שמצינו בסוטה (דף יד ע"ב), ובספר דרך פיקודך (לא תעשה לו) וכן האריך בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' רי"ט) וכן פסק בילקו"י ד' מינים עמ' שצו. וע"ע בשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סימן רו) שכתב שקופסה לאתרוג משתמשים בו אח"כ לאכילה, אם עשויה ממתכת צריכה טבילה ע"ש, ואמנם יש להעיר כיון שאינו כלי אכילה ועוד שבד"כ מניחים את האתרוג בהפסק בד וכדו', ולכן נראה שא"צ טבילה, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף טבילת כלים].

קניית ד' מינים ברגע האחרון

שאלה: האם יש חשש לקנות ד' מינים בזול בלילה שלפני יו"ט, שהמחירים יורדים.

תשובה: במקום שהמחירים יקרים, ולא ימצא ד' מינים מהודר במחיר זול, אין בזה שום חשש.

מקור: יל"ע אם הוא בכלל דברי הזוה"ק שיש להוציא כסף על ארבעת המינים, ובהליכות שלמה פרק יא הערה 13 הו"ד הגרש"א, שאין לקנות ד' מינים ברגע האחרון בשאט נפש כיון שאח"כ לא היה מוצא מהודרים ע"ש, ולפי"ז אם הוא בלילה שלפני שבודאי ישיג מהודרים אין חיסרון, ואמנם בביכורי יעקב ריש סי' תרמ"ה כתב "מאוד יש להיזהר במצווה זו ויכבד ה' מהונו ואל יחוס על ממונו". וע"ע בשו"ת הרמ"א סימן י' שטוב לקנות ארבעת המינים מת"ח אך אם המחיר מעט יותר יקר.

חשש כבוש בארבעת המינים

שאלה: האם מותר לשים את הלולב והערבה וההדסים במים או בתוך מגבת רטובה ע"מ להטפוח או שיש בזה איסור כבוש.

תשובה: לכתחילה אין לשים אותם במים 24 שעות ברצף, [ובדיעבד בשאר ימי החג יש להתיר], ואם שם רק חלק מהם אין חשש. ולשים בתוך מגבת עם מים וכדו' מותר לכתחילה, אף שהיא בשיעור טופח ע"מ להטפוח, אין בזה חשש כבוש. ויש מקפידים אף במגבת משום כבוש.

וכן בקופסאות עם מעט מים ששמים בתוך ההדסים, שנתחדש בזמנינו אין חשש כבוש.

מקור: בב"י סי' תרמ"ה כתב בשם הרמב"ן שהדס וערבה שכבשם במים פסולים, וכן כתב בשו"ת חת"ס חיו"ד סו"ס פא ובשו"ת כתב סופר או"ח סי' קכד. וצ"ע משו"ע סי' תרנ"ה שמותר לשים את הלולב בתוך המים, ושם הוא רק חלב מהלולב, ובחזו"ע סוכות עמ' שסג כתב שיזהר שלא להשהות אותם מעט לעת. ולכן בשבת יש להזהר להוציא אותם מהמים. ואולם בביכורי יעקב סי' תרמ"ז סק"י כתב שאין פסול כבוש בהדס וערבה, כיון שאין צריך שיהיה ראוי לאכילה. ועי' בפמ"ג סי' תרמ"ט א"א סק"כ שכבוש בשאר ימים כשר, ולכן בדיעבד כשר, ולגבי טופח ע"מ להטפוח, יש להתיר לכתחילה, וכן הו"ד הגרש"א הליכות שלמה סוכה פרק י' הע' פד, וכ"כ בשו"ת מקדש ישראל סוכות סי' תקנ"א. וכ"כ באזמרה לשמן דיני ד' מינים, ואמנם בספר כשרות ארבעת המינים עמ' רח כתב להחמיר בזה. ואם שם רק חלק מהד' מינים אין חשש כבוש.

הגליון מוקדש
לרפואת הרב שמואל בן שמחה
ולרפואת הילד חננאל בן מיכל בתושח"י
ולהצלחת רפאל בן רוזי
ולהצלחת מיכאל בן יעקב

לתרומות להדפסת הגליון
ולהצטרפות לרשימת
התפוצה הערות והוספות
ושאלות בהלכה
058-3233587
a921434567@gmail.com

מכתב ברכה מהגה"צ רבי שמאי
קתה הכהן גרוס שליט"א מח"ס
שו"ת שבט הקהתי
עברתי מקופיא ונהנתי מאוד, ואפשר
לסמוך כי אתמחי האי גברא שליט"א
להו"ל דברים מוסכמים